
Lokální aspekt volební podpory kandidátů do Senátu Parlamentu ČR*

KAROLÍNA MALCOVÁ**

Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova v Praze

The Local Aspect of Electoral Support for Candidates to the Senate of the Czech Republic

Abstract: The article focuses on the local aspect of electoral support for candidates to the Senate, the upper house of Parliament of the Czech Republic. Senate elections use a majority run-off system in single-member constituencies. First, the article describes the friends-and-neighbours effect, a process of electoral geography whereby voters prefer their own local candidate (i.e. a resident of the particular municipality or area) to opponents from geographically more distant localities. Second, the article examines the phenomenon of 'local voting' in elections to the Czech Senate. The analysis covers all electoral contests from 1996 to April 2011, including by-elections (except in the four largest cities by population owing to a methodological problem). The data file comprises a total of 1420 candidates and their election results at the municipal level aggregated to three geographically defined areas. It specifically examines differences in electoral support for a candidate in his/her home locality (municipality of residence), in a nearby neighbourhood up to 10 km away, and the rest of the constituency. Finally, the article focuses on the role of the home municipality's size and monitors how local voting affects the level of voter turnout.

Keywords: friends-and-neighbours effect, locality, voting behaviour, elections to the Senate of the Parliament of the Czech Republic

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2012, Vol. 48, No. 2: 283–313

Úvod

Již patnáct let reálné existence má na svém kontě Senát, jedna z parlamentních komor, která se podílí na výkonu zákonodárné moci v České republice. S výjimkou prvního obsazení senátorských křesel v roce 1996¹ se volby konají ve dvouletých intervalech za účelem zvolení vždy jedné třetiny senátorů s šestiletým funkč-

* Tato stať vznikla v rámci specifického vysokoškolského výzkumu FSV UK v Praze projektu č. 263 507, Současné formy vládnutí: národní, lokální a mezinárodní úroveň.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Karolína Malcová, Institut politologických studií, FSV UK, U Kříže 8, 158 00 Praha, e-mail: karolina.malcova@seznam.cz.

¹ V prvních volbách se konaly volby ve všech 81 volebních obvodech současně. Volební obvody byly předem rozděleny do tří skupin dle délky funkčního období, odstupňované ve výši dvou, čtyř a šesti let.

ním obdobím. Do dnešního dne tak bylo vypsáno celkem osm řádných volebních termínů a sedmery doplňovací volby v jednotlivých volebních obvodech.² Ve všech volebních obvodech proběhly již troje volby a v roce 2010 byla zahájena třetí kompletní obměna horní parlamentní komory. Délka doby fungování Senátu a počet uskutečněných voleb by proto napovídaly, že již uplynula potřebná doba pro jeho celkovou konsolidaci a zařazení mezi témata zájmu odborné veřejnosti. Přesto zůstává zkoumání voleb do českého Senátu a volebního chování i nadále opomíjeno.³ Tento stav přetrvává i navzdory tomu, že vstup Senátu na politickou scénu otevřel velice široký prostor pro výzkum. Specifičnost senátních voleb, jež jako jediné v českém prostředí probíhají podle pravidel většinového systému se dvěma koly,⁴ vyvolává mnohé otázky ohledně účinků volebního systému, které však v drtivé většině případů zůstávají nezodpovězeny. Účelem tohoto textu je proto ukázat další směr výzkumu, který senátní volby nabízejí právě prostřednictvím odlišné volební techniky v podobě absolutně většinového volebního systému s uzavřeným druhým kolem (*majority run-off system*) v rámci jednomandátových volebních obvodů.⁵

Právě velikost volebních obvodů je jeden z elementů volebních pravidel, který podtrhuje unikátnost senátních voleb. Příčiny vítězství každého ze senátorů jsou v podstatě jedinečné. Vždy se jedná o souhrn hned několika faktorů, které jsou specifické pro konkrétní volební souboj v konkrétním volebním obvodu. Výsledky voleb tak v různé míře ovlivňuje personální a stranické složení kandidátní listiny, socioekonomické podmínky volebního obvodu, efektivnost lokální volební kampaně, míra volební účasti, struktura aktivních voličů apod. Skutečnost, že „(v) každém volebním obvodu se volí jeden senátor“ [§ 59 zákona č. 247/1995 Sb.], zkrátka výrazně odlišuje volby do Senátu od všech ostatních voleb na území ČR.⁶ Volby by měly být více personalizované, zaměřené na konkrétní osobu kandidáta, jeho kvality, vztah k volebnímu obvodu, o který usiluje. Voliči by se při rozhodování měli více zaměřit právě na individuální charakteris-

² Konkrétně byly doplňovací volby vyhlášeny ve volebním obvodě č. 27 Praha 1 v roce 1999, v obvodech č. 58 Brno-město a č. 12 Strakonice v roce 2003, v obvodech č. 20 Praha 4 a č. 54 Znojmo v roce 2004, v obvodech č. 5 Chomutov a č. 63 Přerov v roce 2007 a dosud poslední v obvodě č. 30 Kladno v roce 2011.

³ V poslední době lze zaznamenat mírně zvýšený odborný zájem o volby do Senátu [viz např. Chytilík 2005a; Chytilík 2005b; Lebeda, Vlachová, Řeháková 2009; Lebeda, Malcová, Lacina 2009; Malcová 2010; Lebeda 2011].

⁴ Jelikož v únoru 2012 schválily obě komory Parlamentu ČR ústavní změnu, která do českého parlamentního systému zavádí přímou volbu prezidenta, směřuje aktuálně vše k tomu, že stejný způsob volby bude s mírnými odchylkami uzákoněn i pro volbu hlavy státu.

⁵ Problematika teorie dvoukolových většinových systémů, pravidel průběhu senátních voleb a způsobu vyhodnocování výsledků zpracována např. v [Lebeda, Malcová, Lacina 2009].

⁶ Volby do Poslanecké sněmovny, volby do krajských a obecních zastupitelstev i volby českých zástupců do Evropského parlamentu probíhají podle pravidel poměrného volebního systému ve vícemandátových obvodech.

tiky osobností, jejichž jména jsou uvedena na kandidátních lístcích. Na základě toho by pak jedním z atributů senátních voleb měl být jejich lokální charakter. Pohled na dosavadní volební výsledky a celkové stranické složení Senátu však jednoznačně ukazuje, že vliv politických stran zůstává i nadále nezpochybnitelný. V moderní době globalizace, digitálních technologií a internetové komunikace je navíc docela dobře možné, že pojmy blízkost a osobní kontakt ztratily svůj význam a žádným způsobem se do rozhodování voličů nepromítají. Projevuje se tedy v českých senátních volbách lokální aspekt podpory jednotlivých kandidátů? Hraje při rozhodování voličů nějakou roli, zda kandidát žije ve volebním obvodu? Připisuje si kandidát v místě svého bydliště a jeho blízkém okolí více hlasů, než získává ve zbytku volebního obvodu? Přichází do volebních místností více voličů v těch obcích, jež jsou trvalým bydlištěm kandidáta usilujícího o post senátora? Lze z hlediska míry volební podpory a aktivity voličů pozorovat nějaké rozdíly mezi malými obcemi a většími městy? Tyto otázky budou ohniskem pozornosti následujícího textu, který se tak pokusí prozkoumat lokální aspekt volební podpory kandidátů do Senátu na mikroúrovni volebních obvodů, tj. na úrovni jednotlivých obcí, a pokusí se vysledovat společné tendence, které se na lokální úrovni projevují.

Teoretická východiska studia sousedského efektu

Propojení a vzájemné ovlivňování mezi lokalitou volebního obvodu jako geografického prostoru a volební soutěží je v současnosti obecně přijímaným faktem, který je opakovaně potvrzován různými výzkumy a studiemi [viz např. Lewis-Beck, Rice 1983; Garand 1988; Bowler, Donovan, Snipp 1993; Pattie, Johnston 2001; Marsh 2002; Mixon, Tyrone 2004; Disarro, Barber, Rice 2007; Gimpel et al. 2008; Baumann, Winburn 2009; Simiyu 2010]. Do volebního chování a následně do volebních výsledků se tak promítá vliv prostoru, ve kterém se volič přirozeně pohybuje. Jeho volební rozhodování může být ovlivněno čtyřmi základními procesy založenými na lokálním principu, jež jsou definovány jako sousedský efekt (*friends-and-neighbours effect*), tematické hlasování (*issue voting*),⁷ efekt kampaně (*campaign effect*) a efekt nákazy (*neighbourhood effect, contagion effect*)⁸ [Kostecký 1993: 171–172; Taylor 1993: 237].

⁷ Další možný překlad do češtiny je hlasování o sporném bodu [viz Kostecký 1993: 171].

⁸ Pro zachování v ČR užívané terminologie je v rámci celého textu užíván pojem „sousedský efekt“ jako překlad anglického *friends-and-neighbours effect* a pojem „efekt nákazy“ jako překlad anglického *neighbourhood effect*. Jako vhodnější označení se však pro prvně zmíněný proces nabízí „efekt sousedů“ či „efekt přátelství“ a pro proces následující „sousedský efekt“. Zahraniční odborná literatura totiž běžně používá označení *neighbourhood effect* (frekvence užívání pojmu *contagion effect* je výrazně nižší), takže při překladu může dojít ke snadné záměně dvou odlišných procesů. Věcný rozdíl mezi sousedským efektem a efektem nákazy je proto podrobněji vysvětlen v textu.

Pro účely předkládané analýzy je stěžejní hned prvně jmenovaný z nich. Nicméně z důvodu jednoznačného vymezení sousedského efektu (*friends-and-neighbours effect*) je na tomto místě vhodné definovat nejprve proces efektu nákazy (*neighbourhood effect*). Díky odlišení věcného významu se dostatečně objasní česká terminologie a zabrání se potenciálnímu nedorozumění z vágního překladu. Efekt nákazy sleduje individuální volební rozhodování z perspektivy socioekonomických podmínek lokality, která je pro každého konkrétního voliče domovem. V rámci efektu nákazy se předpokládá, že charakter lokálního prostředí a jeho obyvatel působí na daného voliče a ovlivňuje jeho celkové postoje a chování, včetně jeho politických názorů a hlasování ve volbách [Johnston et al. 2000: 540–541; MacAllister et al. 2001: 42]. Ve volební kampani totiž volič přijímá nejen informace běžně poskytované médiu, ale také specifické informace získávané prostřednictvím osobních kontaktů s obyvateli ve své lokalitě [Taylor 1993: 237]. V případě, že volič zastává stejné názory a postoje jako jeho bezprostřední okolí, pak v rámci efektu nákazy dochází k posilování jeho identity a vzorců chování. V opačném případě, kdy není z názorového hlediska v souladu s většinou svého sousedství, je takový volič ponoukán k revizi svých postojů a přesvědčení směrem k většinovému modelu lokality [Johnston et al. 2000: 541]. V praxi se efekt nákazy projevuje tak, že volební podpora pro politickou stranu je v geograficky vymezené lokalitě větší, než se na základě tamních socioekonomických podmínek a rozvrstvení obyvatelstva předpokládá (tzn. voliči z dělnické třídy žijící v převážně dělnické lokalitě volí mnohem častěji levicové politické strany než dělníci žijící v lokalitě s většinou obyvatel střední třídy) [Taylor 1993: 237]. Vedle vlivu sociální stratifikace dané lokality je rovněž zdůrazňován význam osobních kontaktů mezi sousedy, resp. voliči. Podle často citovaného Millerova rčení totiž takoví „lidé, kteří spolu hovoří, pak společně i volí“⁹ [McAllister et al. 2001: 42; Pattie, Johnston 2001: 18; Johnston et al. 2004: 5]. Na základě tohoto argumentu byl proces označen za názorový obrat zapříčiněný rozhovorem neboli „konverzí skrze konverzaci“ (*conversion through conversation*). Teoretický koncept efektu nákazy byl představen na konci 60. let R. K. Coxem, na jehož analytická šetření navázali další volební geografové. Jejich výzkumy potvrzovali existenci efektu nákazy především na území Velké Británie, Spojených států amerických a Francie [viz např. MacAllister et al. 2001; Pattie, Johnston 2001; Johnston et al. 2004; Johnston et al. 2005]. Výzkum efektu nákazy v rámci voleb do českého Senátu je prakticky neproveditelný, protože na území České republiky dosud nebyl uskutečněn takový typ sběru dat, který by byl proveden na úrovni jednotlivců a domácností a zároveň zohlednil jejich geografickou polohu v rámci lokality/obce a širšího regionu.

Na rozdíl od efektu nákazy je sousedský efekt založen na předpokladu, že kandidáti získávají zvýšenou podporu od voličů ve své lokalitě (např. v obci trvalého bydliště nebo aktivního působení a jejím bezprostředním okolí) [Kostecký

⁹ Citace převzata z původní studie W. L. Millera *Electoral Dynamics in Britain since 1918* (str. 95), která byla vydána roku 1977 v Londýně.

1993: 171; Johnston et al. 2000: 282]. Potenciální úspěchy či neúspěchy kandidáta ve volbách se tak jednoduše stávají závislé na tom, odkud kandidát pochází, kde žije a kde usiluje o získání volebních hlasů [Gimpel et al. 2008: 232]. Lokální znalost kandidáta mezi místními tedy posiluje jejich sklon rozhodovat se u voleb právě na základě této známosti [Bowler, Donovan, Snipp 1993: 475–476; Gimpel et al. 2008: 234]. Voličova preference lokálního kandidáta může být natolik silná, že sousedský efekt převládá nad volbou zakotvenou v socioekonomickém statusu obyvatel nebo nad tradiční stranickou volbou¹⁰ [Rice, Macht 1987: 258–260; Bowler, Donovan, Snipp 1993: 485–486; Johnston et al. 2000: 282; Gimpel et al. 2008: 232, 235; Simiyu 2010: 40]. Kandidatura lokální osobnosti ve volbách má navíc potenciál zvýšit volební účast obyvatel příslušné lokality. Skutečnost, že o politicky významný mandát usiluje domácí kandidát, může přivést do volebních místností i takové voliče, kteří se voleb běžně neúčastní [Rice, Macht 1987: 258–260; Gimpel et al. 2008: 235; Baumann, Winburn 2009: 21–22].

Koncept sousedského efektu byl představen již na sklonku 40. let americkým politologem V. O. Keyem v jeho práci *Southern Politics in State and Nation*, na konci 60. let pak byl rozvinut K. R. Coxem a jeho následovníky [Johnston et al. 2000: 282]. Výzkum sousedského efektu probíhal a byl dokazován především na půdě Spojených států amerických¹¹ v souvislosti s tamními primárkami, s prezidentskými volbami a volbami guvernérů, ale např. i s retenčními volbami soudců [např. Lewis-Beck, Rice 1983; Rice, Macht 1987; Aspin, Hall 1989: 587; Bowler, Donovan, Snipp 1993: 474; Disarro, Barber, Rice 2007; Gimpel et al. 2008: 232; Baumann, Winburn 2009: 3]. V rámci analyzování sousedského efektu bylo identifikováno hned několik příčin jeho faktických projevů.

Za jeden z hlavních důvodů vysvětlujících existenci sousedského efektu je označována osobní známost kandidáta s místními voliči a především možnost jejich vzájemného bezprostředního kontaktu, jež umožňuje prostorová blízkost dané lokality. Jako další důvod sousedského efektu je identifikován určitý sklon voličů k vyjádření podpory právě „jejich“ místnímu kandidátovi [Bowler, Donovan, Snipp 1993: 474]. Tato náklonnost voličů je úzce spojena s výše zmíněnou osobní známostí mezi kandidátem a obyvateli dané lokality. Sociálními vědci je vysvětlována prostřednictvím pocitu důvěry, který posilují právě prostorová blízkost a opakující se osobní kontakty [Gimpel et al. 2008: 234]. Sousedský efekt je rovněž dáván do souvislosti se specifickými lokálními zájmy [Bowler, Dono-

¹⁰ Na rozhodování voličů má vliv velké množství faktorů, mezi kterými je důležitá role připisována právě politickým stranám. V praxi je sousedský efekt těmito faktory v různé míře „znečištěn“. Sousedský efekt bez vlivu politických stran lze analyzovat v primárních volbách nebo retenčních soudních volbách [viz např. Aspin, Hall 1989: 588; Bowler, Donovan, Snipp 1993: 482; Baumann, Winburn 2009: 5].

¹¹ Na tomto místě je třeba vnímat rozlohu území USA, včetně geografické velikosti tamních volebních obvodů, která je s územím ČR a senátními obvody téměř nesrovnatelná. Toto hledisko je pak nutné zohlednit při studiu amerických vědeckých článků pojednávajících o sousedském efektu.

van, Snipp 1993: 474]. Voliči předpokládají, že kandidát pocházející z jejich lokality bude automaticky hájit a prosazovat tamní zájmy. Taková očekávání nastávají i v případě, kdy post, jenž je předmětem volebního soupeření, nedisponuje pravomocemi k reprezentaci konkrétního volebního obvodu (geograficky vymezené lokality) [Gimpel et al. 2008: 235]. V tomto momentě se přímo nabízí spojitost s českými senátními volbami, před kterými kandidáti ve svých volebních kampaních často slibují z podstaty nesplnitelné. Především se jedná o záležitosti s dopadem na region konkrétního volebního obvodu, neboť z pozice senátora nemohou v rámci formálně zakotvených pravomocí svoje sliby dodržet.

Projevy sousedského efektu obecně byly a jsou mezi volebními geografii hodnoceny spíše kriticky [srov. Bowler, Donovan, Snipp 1993: 474; Gimpel et al. 2008: 232]. Sám Key je považoval za součást „nedostatečně vyzrálé politiky“ [Bowler, Donovan, Snipp 1993: 474]. Tendence voličů uchylovat se k lokální volbě kandidáta je viděna jako důsledek mizivé informovanosti, příliš omezeného rozhledu a nevalného zájmu o veřejné záležitosti. Jelikož voliči v převažující většině případů aktivně nevyhledávají informace o uchazečích kandidujících v jejich volebním obvodu, narůstá tím vliv již existujícího povědomí nebo znalosti některého z kandidátů. Takové povědomí nebo znalost kandidáta, kterou voliči disponují bez vlastní aktivity, je nepochybně vyšší u kandidáta pocházejícího z jejich geograficky blízkého okolí v porovnání se znalostmi o jeho soupeřích pocházejících ze vzdálenějších oblastí¹² [Bowler, Donovan, Snipp 1993: 475–6]. Při zohlednění aktivity voličů při volbách do českého Senátu je nutné konstatovat, že volební účast je skutečně velice nízká. Převažující nezájem voličů o jejich reprezentanty v jedné z parlamentních komor, ačkoli se jedná o komoru se slabšími pravomocemi, doslova „nahrává“ nezájmu informovat se o všech kandidujících osobách a provést volbu na základě odpovědného posouzení. Pro objektivní zhodnocení projevů sousedského efektu je třeba doplnit, že část volebních geografů odmítá jeho negativní hodnocení a označení za produkt voličské ignorace. Zvýšenou volební podporu lokálnímu kandidátovi připisují loajalitě voličů k lokalitě, ve které žijí, a loajalitě k blízké osobě, které mohou důvěřovat [Gimpel et al. 2008: 249].

Z dosavadních analýz zaměřujících se na lokalitu působení kandidátů usilujících o vysoké posty v USA na úrovni jednotlivých států či federace vyplývá, že projevy sousedského efektu se nutně nemusí projevovat uniformně napříč celým územím státu [Gimpel et al. 2008: 235]. Odlišné působení sousedského efektu lze očekávat v periferních oblastech s převážně venkovským složením obyvatelstva, které má s kandidaturou a podporou lokálního kandidáta v celostátně významných volbách jen velice malé, či dokonce žádné zkušenosti. V takových lokalitách

¹² Vyšší znalosti o kandidujících jsou v rámci studií o primárkách a všeobecných volbách v USA zkoumány nejen z perspektivy vzdálenosti, ale rovněž z perspektivy společného mediálního trhu. Výsledky těchto studií potvrzují, že čím dál bydlí volič od domácího mediálního trhu daného kandidáta, tím klesá pravděpodobnost dostatečné voličovy znalosti o kandidátovi a odevzdání hlasu právě tomuto kandidátovi [Bowler, Donovan, Snipp 1993: 480; Baumann, Winburn 2009: 12–14].

s dlouhodobou absencí místních kandidátů se sousedský efekt může jen velice těžko projevit. Vzdálenost, resp. prostorová blízkost ke kandidátovi tudíž ztrácí při volebním rozhodování tamních voličů svůj význam. Kandidatura osobností je naopak spjata především s centrálními oblastmi či „mocenskými“ centry v daném regionu/státu. Kandidátovo domácí prostředí tak ve většině případů představují lokality, jež jsou ekonomicky silnější, populačně větší, vzdělanější a politicky více soutěživé [Gimpel et al. 2008: 235–236]. Vzhledem k rozloze České republiky a velikosti senátních obvodů se rozdílnost projevů sousedského efektu napříč územím jeví jako nepravděpodobná. Hranice volebních obvodů do Senátu jsou uměle narýsovány tak, aby splňovaly požadavek přibližně shodného počtu obyvatel. V praxi pak každý volební obvod zahrnuje zhruba 125 000 až 130 000 obyvatel. Při zohlednění relativně rovnoměrné a současně poměrně vysoké hustotě osídlení není možné na českém území definovat mocenská centra a periferie ve smyslu studií prováděných v USA. Na druhou stranu lze připustit, že by se sousedský efekt v českých venkovských obcích mohl projevit odlišným způsobem. Tento předpoklad vychází ze skutečnosti, že sídelní struktura ČR dominují malé obce,¹³ a proto kandidáti na senátorská křesla žijící v malých obcích nejsou na kandidátních lístcích výjimkou. Jelikož menší počet obyvatel zvyšuje pravděpodobnost užších osobních vztahů a vyšší intenzity kontaktů mezi kandidátem a jeho voliči, lze se domnívat, že se kandidáti z malých obcí mohou opírat o vyšší podporu lokálního elektorátu než kandidáti z větších měst.

Ačkoli rozdílností mezi USA a Českou republikou lze nalézt nespočet, rozhodně se mezi ně neřadí potenciál odhalit přítomnost lokálního rozhodování u voleb. Prostřednictvím znalosti volebních zisků jednotlivých uchazečů o post senátora na mikroúrovni volebního obvodu, tzn. na úrovni jednotlivých obcí, lze sledovat, zda voliči skutečně preferují kandidáta z jejich lokality (přímo z jejich obce nebo z blízkého okolí) před ostatními kandidáty ze vzdálenějších míst. Taková analýza si neklade nároky na zvláštní průzkumy na úrovni jednotlivců, neboť neusiluje o definování individuálních příčin vedoucích voliče k tomu, aby u voleb podpořili kandidáta z jejich domácí obce nebo kandidáta z blízkého okolí. Na základě teoretických východisek následující analýza ověří existenci sousedského efektu v českých senátních volbách. Prvním z cílů analýzy je ověřit platnost tvrzení, že kandidáti do Senátu získávají v lokalitě svého působení, tj. v místě bydliště a jeho blízkém okolí, procentuálně vyšší zisky hlasů než ve zbytku volebního obvodu. S rostoucí vzdáleností od obce trvalého bydliště kandidáta by proto měl podíl získaných hlasů klesat. Analýza dále zkoumá, zda má velikost obce trvalého bydliště kandidáta vliv na zisk hlasů v kandidátově domácí obci, v obcích okolních a ostatních. Druhým cílem analýzy je pak potvrdit či vyvrátit tezi, že kandidatura místní osobnosti na post senátora zvyšuje volební účast v obci jeho bydliště a blízkém okolí.

¹³ Dle oficiálních údajů zveřejněných Ministerstvem vnitra ČR k 1. lednu 2011 tvoří obce s méně než 1000 obyvateli přibližně tři čtvrtiny (77,5 %) z celkového počtu obcí v ČR. Obce do 5000 obyvatel už reprezentují drtivou většinu (95,6 %) z celkového počtu obcí v ČR.

Datový soubor a metoda analýzy

Předkládaná analýza je založena na datovém souboru, který zahrnuje skutečně senátní volby od jejich prvního vyhlášení v roce 1996 až do dubna 2011. Zohledňuje volby řádné i volby doplňovací konané v mimořádných termínech, a to na celém území ČR vyjma volebních obvodů zasahujících území čtyř populačně největších statutárních měst Prahy, Brna, Ostravy a Plzně.¹⁴ Data tedy zohledňují 211 volebních klání, ve kterých se angažovalo 1420 kandidátů (tito kandidáti představují jednotlivé případy datového souboru). Dle oficiálních údajů Českého statistického úřadu (konkrétně Volebního serveru ČSÚ) byly ke každému kandidátovi přiřazeny individuální charakteristiky v podobě místa jeho trvalého bydliště, volební strany a jeho úspěchu ve volebním souboji jak na úrovni celého obvodu, tak na úrovni jednotlivých obcí. Současně bylo u kandidáta vyznačeno, zda (a) celkově zvítězil, (b) postoupil do druhého kola, ve kterém byl poražen, nebo (c) vůbec nepostoupil do druhého kola a zároveň nezískal nadpoloviční většinu hlasů v prvním kole.¹⁵ Úspěšnost kandidátů byla analogicky vyhodnocena i na úrovni jednotlivých obcí. Jelikož dílčí výsledky v obcích nemají vliv na celkový výsledek voleb, byla vyhodnocena vždy první tři místa v každé obci a připřísána daným kandidátům. U každého kandidáta byly rovněž dosazeny zisky hlasů z prvního, v případě postupu kandidáta, i druhého volebního kola na úrovni všech obcí příslušného volebního obvodu.

Pro analyzování sousedského efektu byly vytvořeny tři geografické okruhy, které představují (a) tzv. domácí obec, tedy obec trvalého bydliště jednotlivých kandidátů, (b) tzv. okolní obce, které se nacházejí v sousedství trvalého bydliště kandidáta ve vzdálenosti maximálně 10 km¹⁶ a (c) tzv. ostatní obce, jež zbývají ve volebním obvodu a nejsou zařazeny do předchozích. V domácí obci lze předpokládat projev sousedského efektu největší intenzity s tím, že s rostoucí vzdáleností od domácí obce významnost jeho vlivu klesá. Stanovení okruhu okolních obcí, které by bylo možné pokládat za blízké okolí domácí obce kandidáta, je

¹⁴ Na základě umělého narýsování volebních obvodů dle počtu obyvatel zasahuje pět z 19 vyloučených volebních obvodů i mimo městské části statutárních měst (obvod č. 7 Plzeň-město, obvod č. 55 Brno-město a obvody č. 70, č. 71 a č. 72 Ostrava-město). Kromě čtyř jmenovaných měst jsou tedy z analýzy vyňaty i další obce, které jsou součástí těchto volebních obvodů.

¹⁵ Jedná se tedy o kandidáty, kteří se umístili na třetím a dalších místech výsledkové listiny. V případě, že se druhé kolo voleb nekonalo, jedná se i o kandidáty na druhém místě. Kandidáti, kteří získali absolutní většinu hlasů a senátní mandát hned v prvním kole, jsou řazeni do skupiny celkových vítězů.

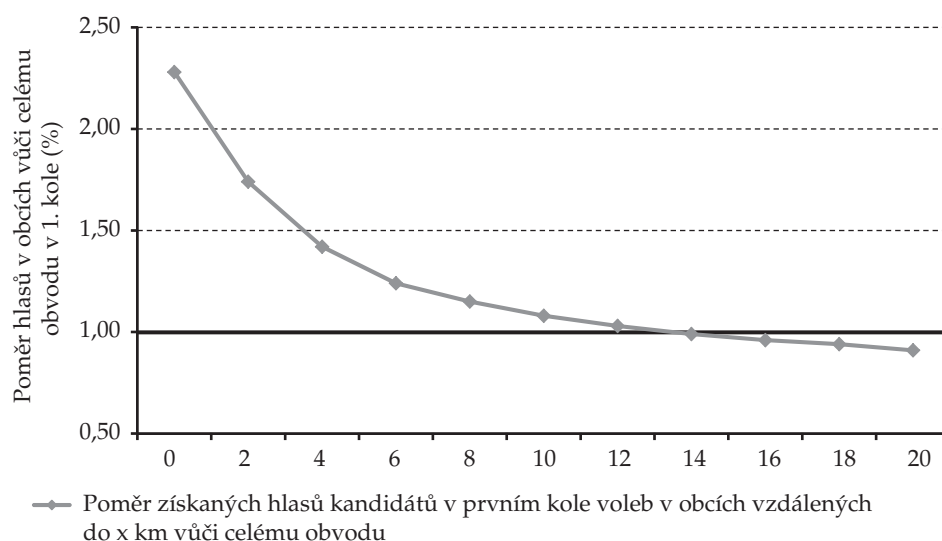
¹⁶ Pro tyto účely byla využita data udávající zeměpisnou polohu obcí dle severní šířky a východní délky ze serveru České asociace klubu CB (*Citizen band* – občanské pásmo pro radiostanice). Na základě těchto geografických údajů byl vytvořen 10km okruh kolem obce trvalého bydliště každého kandidáta, měřeno od geometrického středu obce (vyjma kandidátů, jejichž trvalé bydliště spadalo mimo hranice volebního obvodu, za který kandidoval). Obce náležející do tohoto okruhu pak byly zařazeny do skupiny okolních obcí.

velice komplikované. Rozsah teritoria okolních obcí, v němž lze díky blízkosti k domácí obci očekávat projevy sousedského efektu nižší intenzity než v domácí obci a považovat jej tak za určitý širší domácí region kandidáta, je variabilní v závislosti na několika faktorech. Mezi významné ukazatele se řadí typ voleb a velikost volebních obvodů. V prezidentských volbách lze očekávat, že domácí prostředí kandidátů bude definováno geograficky rozsáhlejším územím než v případě parlamentních či regionálních voleb¹⁷ [Simiyu 2010: 40–41]. Relevantní je nepochybně také sídelní a administrativní struktura volebního obvodu. V této souvislosti se plně projevuje problém s měřením vzdálenosti vzdušnou čarou. Definování geografického okruhu okolních obcí dle vzdušné vzdálenosti může vyloučit obce těsně za stanovenou hranicí, které mohou mít k domácí obci v praxi mnohem blíže než obce splňující vzdálenostní kritérium. Geografickou proximitu tak může efektivně nahrazovat blízkost ať už v rovině administrativní (např. obec s pověřeným obecním úřadem, obec s rozšířenou působností, bývalé okresní město, krajské město apod.), nebo v rovině socioekonomické (např. větší pracovní příležitosti, možnosti kulturního vyžití, efektivnější dopravní dostupnost). Vzhledem k velké roztržitosti sídelní struktury v ČR a rovněž k vysokému počtu kandidátů, kteří se ucházeli o křeslo senátora v období let 1996 až 2011, je obtížné zohlednit všechna tato kritéria. I přes výše zmíněné nedostatky bylo z tohoto důvodu zvoleno jako stěžejní kritérium vzdušné vzdálenosti, ke kterému byla dostupná potřebná data. Vzdálenost 10 km pro vymezení okruhu okolních obcí byla primárně stanovena s ohledem na relativně malou průměrnou rozlohu senátního volebního obvodu¹⁸ a s ohledem na krátkou dojezdovou vzdálenost do domácí obce. Lze předpokládat, že občané ČR mají dostatečné povědomí o obcích v takto geograficky blízkém okolí. Vytyčení hranice 10 km pro okruh okolních obcí vyhovuje rovněž z toho důvodu, že zakládá relevantní početní zastoupení okolních a ostatních obcí. Po rozčlenění obcí do geografických skupin byla mezi okolní obce zařazena průměrně jedna třetina obcí z celého obvodu, ostatní obce pak tvořily průměrně dvě třetiny obcí z obvodu. Na základě těchto argumentů arbitrárně stanovená 10km hranice byla ověřena prostřednictvím analýzy zohledňující intenzitu sousedského efektu ve vztahu k vzdálenosti obcí od bydliště kandidáta. Za tímto účelem bylo vytvořeno 10 geografických „prstenců“ o šíři 2 km se středem v domácí obci a s poloměrem v intervalu od dvou do 20 km.¹⁹ V těchto prstencích byl sledován poměr procentního zisku každého kandidáta v domá-

¹⁷ Zahraniční studie analyzující sousedský efekt v USA na úrovni voleb guvernérů běžně pracují s tzv. domácím okresem, zatímco na úrovni prezidentských voleb s tzv. domácím státem [viz např. Lewis-Beck, Rice 1983: 550; Garand 1988: 87; Bowler, Donovan, Snipp 1993: 478, 483; Mixon, Tyrone 2004: 1747; Disarro, Barber, Rice 2007: 560; Gimpel et al. 2008: 233, 239; Baumann, Winburn 2009: 4–5].

¹⁸ Jelikož je rozloha ČR rovna 78 866 km², pak průměrný volební obvod zahrnuje území o 974 km².

¹⁹ Hranice vymezených geografických okruhů byla pro třídění obcí stanovena vždy jako maximální. Obec ležící například ve vzdálenosti 6,8 km od domácí obce se zařadila do prs-

Graf 1. Závislost poměru hlasů kandidátů v prvním kole voleb získaných v obci vůči ziskům v celém obvodu na vzdálenosti od domácí obce (1996–2011)

Zdroj: Volební server ČSÚ, www.volby.cz a vlastní výpočet.

cí obci vůči jeho průměrnému zisku hlasů v celém volebním obvodu v prvním kole voleb (viz graf 1).²⁰ Z výsledných hodnot je patrné, že intenzita sousedského efektu s rostoucí vzdáleností od obce postupně upadá. Relativně významný sousedský efekt lze pozorovat přibližně do vzdálenosti 10 km od domácí obce. Na hranici 12 km vzdálenosti se zjištěná hodnota natolik přibližuje průměrným ziskům celého volebního obvodu, že sousedský efekt již nelze pokládat za dostatečně průkazný. Od hranice 12 km získává křivka s přibývajícím vzdáleností od domácí obce lineární charakter. Stanovení hranice 10 km pro vymezení okruhu okolních obcí bude do jisté míry vždy arbitrární, pro účely této analýzy se však jeví jako optimálně zvolené.

Na úrovni tří výše definovaných geografických oblastí byla agregována data volebních výsledků jednotlivých kandidátů z příslušných obcí. Tento postup vytyčení tří oblastí byl primárním důvodem pro vynětí čtyř statutárních měst z datového souboru. Každé z těchto měst totiž tvoří dva a více samostatných

tence od 6 do 8 km. Do analýzy byli zahrnuti všichni kandidáti s domácí obcí v obvodu své kandidatury. Vyhodnoceny byly pouze obce v maximální vzdálenosti do 20 km od domácí obce kandidáta, které byly zároveň součástí daného volebního obvodu.

²⁰ Hodnota 0 km uvedená v grafu 1 představuje domácí obce.

senátních obvodů, které navíc nerespektují hranice městských částí.²¹ V rámci pražských, brněnských, ostravských a plzeňských volebních obvodů je tak výrazně omezena možnost korektního definování tří stanovených geografických oblastí.²² Za účelem sledování potenciálních rozdílů „sousedského“ efektu mezi různě lidnatými obcemi byly dále obce trvalého bydliště kandidátů, tzn. obce prvního geografického okruhu, rozčleněny do čtyř velikostních kategorií dle počtu registrovaných voličů. Konkrétně se jednalo o (a) obce sdružující maximálně 999 voličů, (b) obce čítající od 1000 do 4999 voličů, (c) obce, ve kterých je registrováno od 5000 do 9999 voličů, a (d) obce s 10 000 a více voliči.²³ Rozřazení obcí do těchto skupin bylo pro každé volební období prováděno dle aktuálních počtů registrovaných voličů ke dni konání prvního volebního kola na úrovni příslušných obcí, které jsou uvedeny ve volebních statistikách ČSÚ. Ve sledovaném období nedošlo k zásadním přesunům vyššího počtu obcí mezi skupinami, prakticky se jednalo o zlomek případů.²⁴ Klasifikace obcí dle populace s sebou přináší obdobný problém jako v případě měření vzdálenosti vzdušnou čarou, protože nezohledňuje další kritéria, jako administrativní roli města v regionu, rozsah nabídky pracovních příležitostí města či dojezdovou vzdálenost. U obcí s podobně velkou populací by v závislosti na těchto kritériích mohla být síla sousedského efektu odlišná. S ohledem na vysoký počet obcí v ČR a obtížnou dostupnost dat zohledňujících výše zmíněná kritéria bylo upřednostněno rozdělení obcí dle počtu registrovaných voličů.

Definované proměnné pak byly vyhodnoceny jako průměrné zisky hlasů kandidátů v procentech v domácí obci, v okolních obcích a v ostatních obcích pro obě volební kola a také jako poměr procentního zisku hlasů kandidátů v domácí obci, v okolních obcích a v ostatních obcích vždy vzhledem k procentnímu zisku

²¹ Konkrétně z Hlavního města Prahy vzchází hned 10 senátorů (obvod č. 17 a dále obvody č. 19 až 27). Obyvatelé města Brna volí celkem čtyři senátory (obvod č. 55 a obvody č. 58 až 60), Ostravané rozhodují o třech senátorech (obvody č. 70 až 72) a Plzeňané o dvou senátorech (obvody č. 7 a 9).

²² Metodologický problém spočívá v definování tří geografických oblastí, jež mají být analyzovány (tj. trvalého bydliště kandidáta, skupiny okolních a ostatních obcí). Jelikož jsou senátní volební obvody ryze umělého charakteru, pak lze za obec trvalého bydliště pokládat celé statutární město. V takovém případě ovšem není možné vymezit skupinu okolních a ostatních obcí.

²³ Klasifikace obcí do čtyř vymezených velikostních kategorií záměrně pečlivěji rozřazuje obce s nižším počtem registrovaných voličů. Dle oficiálních údajů zveřejněných Ministerstvem vnitra ČR k 1. lednu 2011 tvořily obce s méně než 10 000 obyvateli 97,89 % z celkového počtu 6246 obcí. S přihlédnutím k faktu, že klasifikace obcí pro účely tohoto textu byla prováděna dle počtu registrovaných voličů, se celkové procento počtu obcí registrujících méně než 10 000 voličů ještě mírně zvýší.

²⁴ Mezi velikostními kategoriemi došlo celkem k 158 přesunům, přičemž se změny dotkly 149 obcí (u sedmi obcí došlo k dvěma přesunům a u jedné obce dokonce ke třem přesunům mezi kategoriemi). Nejčastěji proběhly změny u nejmenších obcí, které se ve 124 případech přesunuly do kategorie obcí od 1000 do 4999 voličů.

hlasů v celém volebním obvodu pro obě volební kola. Tyto výsledky byly dále tříděny dle velikostních kategorií obcí, dle kandidátovy volební strany a dle časového rozložení voleb do volebních let. Četnost úspěšnosti kandidáta, tj. kandidáta s umístěním na první příčce v domácí obci, byla vyhodnocena jako procentní zastoupení kandidátů prvních v domácí obci, kandidátů prvních v okolních obcích a prvních v ostatních obcích, a to vzhledem k různým velikostním kategoriím obcí. Nakonec byla pro obě kola analyzována volební účast, a to jako poměr volební účasti v domácí obci, v okolních a ostatních obcích vždy vůči celkové volební účasti v obvodu. Jako kontrolní proměnné byly opět využity definované velikostní kategorie obcí a rovněž jednotlivé volební roky.

Sousedský efekt v praxi senátních voleb ČR

Kandidáti usilující o získání senátorského mandátu v převažující většině případů kandidují ve volebním obvodu, ve kterém zároveň žijí, resp. v něm mají registrované trvalé bydliště (viz tabulku 1). Ze sledovaných 1420 případů se jednalo o 1138 kandidátů, tzn. čtyři pětiny kandidátů usilovaly o senátorský mandát ve volebním obvodu svého bydliště a bylo možné analyzovat u nich sousedský efekt.²⁵ Zbývající pětina kandidátů tedy usilovala o získání senátorského křesla ve volebním obvodu, ke kterému je nevázano jejich trvalé bydliště.²⁶ V rámci prvně jmenované skupiny kandidátů měla téměř polovina z nich trvalé bydliště spadající svojí velikostí do kategorie obcí nad 10 000 registrovaných voličů. Zbývající necelá třetina kandidátů bydlela v obcích s méně než 10 000 voliči, přičemž nejslaběji zastoupení byli kandidáti s trvalým bydlištěm v obcích střední velikosti v rozmezí 5000 až 9999 registrovaných voličů.

Z celkových 211 sledovaných volebních soubojů se podařilo získat absolutní většinu hlasů a zvítězit hned v prvním kole jen dvěma kandidátům.²⁷ Z toho vyplývá, že s týdenním odstupem bylo uspořádáno 209 druhých volebních kol. Účastníci druhých kol bydleli ve valné většině blížící se 88 % případů ve volebním

²⁵ Z důvodu přehlednosti jsou takoví kandidáti dále v textu označováni jako „domácí kandidáti“, obec jejich trvalého bydliště jako „domácí obec“.

²⁶ Tento fakt nevylučuje možnost jiného vztahu kandidáta k volebnímu obvodu, který může být založen na výkonu zaměstnání či podnikání, narození a prožití dětství apod. Sledování jiného vztahu k volebnímu obvodu, než je trvalé bydliště, však není předmětem této analýzy.

²⁷ Konkrétně se jednalo o Vladimíra Železného (NEZ), který dokázal v obvodu č. 54 Znojmo v roce 2002 získat hned v prvním kole voleb 50,8 % hlasů, a o Radka Sušila (nezávislý za ČSSD), jenž v obvodu č. 75 Karviná v roce 2008 obdržel po prvním kole nadpoloviční většinu ve výši 53,3 % hlasů. Při zohlednění všech volebních obvodů získalo mandát po prvním kole devět kandidátů. Je tedy evidentní, že většinu z nich se to podařilo právě ve velkých statutárních městech, a to nejčastěji v hlavním městě Praze (pět případů), dále pak v Brně a Plzni (po jednom případě).

Tabulka 1. Kandidáti do Senátu podle trvalého bydliště ve volebním obvodě jejich kandidatury (1996–2011)

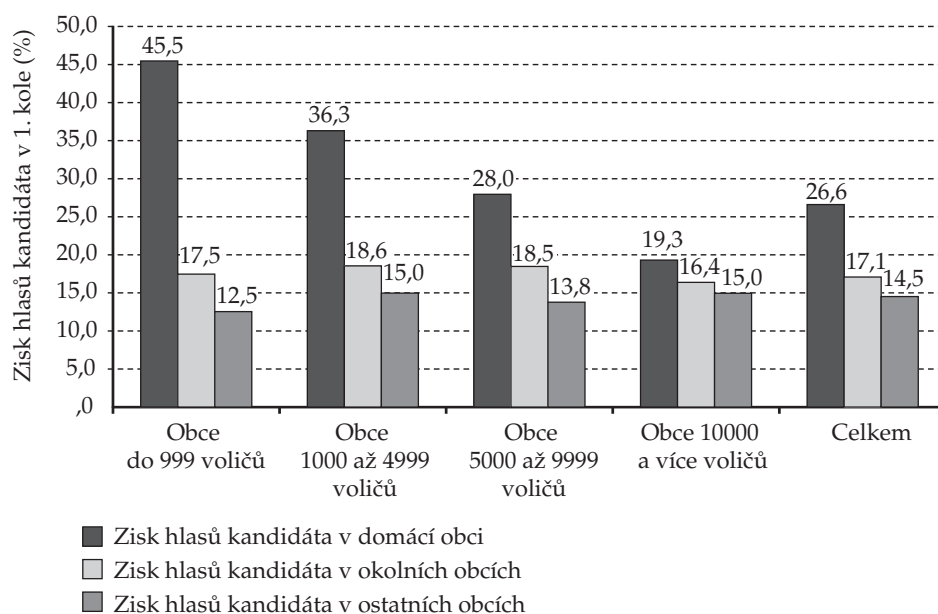
	Všichni kandidáti		Vítězové		Poražení ve 2. kole		Nepostupující	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Bez trvalého bydliště	282	19,9	30	14,2	22	10,5	230	23,0
S trvalým bydlištěm	1138	80,1	181	85,8	187	89,5	770	77,0
z toho obce do 999	155	10,9	21	10,0	20	9,6	114	11,4
z toho obce 1000 až 4999	203	14,3	36	17,1	27	12,9	140	14,0
z toho obce 5000 až 9999	92	6,5	14	6,6	18	8,6	60	6,0
z toho obce nad 10000	688	48,5	110	52,1	122	58,4	456	45,6
Celkem	1420	100,0	211	100,0	209	100,0	1000	100,0

Zdroj: *www.volby.cz, vlastní výpočet.*

obvodě, za který kandidovali. Ve skupině nepostupujících do druhého kola nebyl podíl domácích kandidátů tak přesvědčivý. Téměř čtvrtina z 1000 kandidátů, jež nepostoupili do druhého kola, nebydlela v příslušném volebním obvodě. Oproti skupině celkových vítězů byl jejich počet vyšší o 9 % bodů, oproti skupině poražených ve druhém kole vyšší dokonce o necelých 13 % bodů. Stručně řečeno, kandidáti bez domácí obce ve volebním obvodě, v němž usilují o senátorský mandát, postupují do druhého kola s nižší frekvencí než jejich soupeři s domácí obcí ve volebním obvodě.

Analýza prvního volebního kola

Kandidáti s trvalým bydlištěm v hranicích volebního obvodu, v němž kandidují, získávají ve své domácí obci v průměru 26,6 % hlasů (viz graf 2). S rostoucí vzdáleností od místa trvalého bydliště pak jejich zisky hlasů postupně klesají. V obcích blízkého okolí klesá volební podpora těchto kandidátů v průměru o 9,5 % bodů, ve zbytku volebního obvodu se zisk hlasů propadá o dalších 2,6 % bodů. Průměrné zisky kandidátů s domácí obcí v obvodě tak ve skupině ostatních obcí dosahují pouze 14,5 % hlasů, tj. zhruba poloviny zisku hlasů v domácí obci. Při rozčlenění výsledku dle velikosti domácí obce kandidátů se ukazuje, že volební podpora kandidáta v domácí obci klesá s rostoucí velikostí obce. Zatímco v nejmenších obcích (tj. ve skupině obcí do 999 registrovaných voličů) získávají domácí kandidáti v průměru 45,5 % hlasů, ve velkých městech (tj. ve skupině obcí s 10 000 a více voliči) je průměrný zisk kandidátů 19,3 % hlasů. Nejsilněji se tedy sousedský efekt projevuje v nejmenších obcích, ve kterých lze díky malému množství obyvatel předpokládat, že tamní voliči mají k domácímu kandi-

Graf 2. Průměrné zisky kandidátů v prvním kole voleb v domácích/okolních/ostatních obcích dle velikostní kategorie domáčí obce v % (1996–2011)

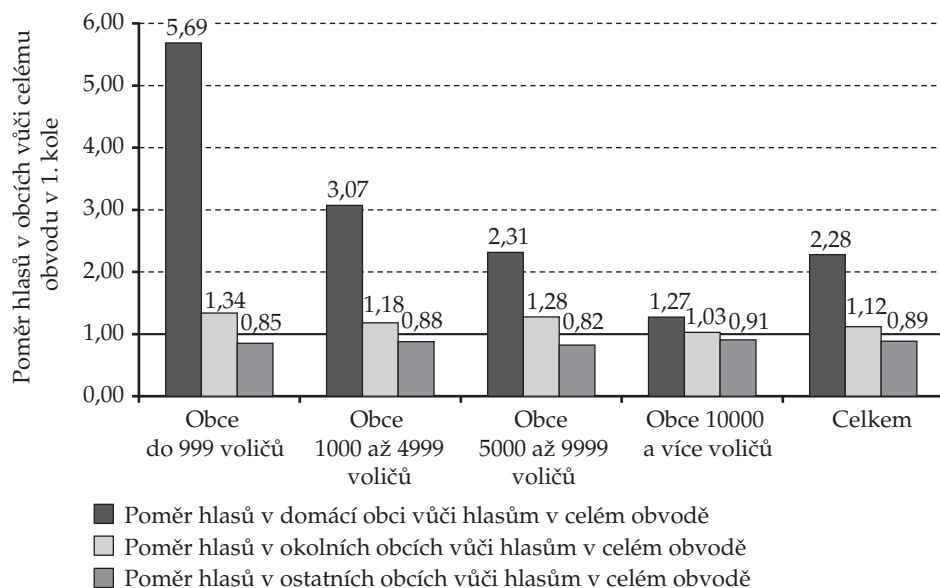
Zdroj: Volební server ČSÚ, www.volby.cz a vlastní výpočet.

dátovi osobně nejbližší vztah. Jedna z potenciálních příčin poklesu preferování domácího kandidáta ve velkých městech může být spojena s úpadkem voličovy osobní znalosti a blízkosti ke kandidátovi. Na druhou stranu je nutné poukázat na to, že trend poklesu volební podpory kandidátů s růstem velikosti domáčí obce nemusí být reálně natolik příkrý. Je třeba si uvědomit, že se s rostoucí velikostí domáčí obce zvyšuje pravděpodobnost kandidatury více než jedné domácí osobnosti. Tato možnost je reálná především v kategorii největších měst čítajících 10 000 a více voličů.²⁸ Kandidatura dvou či více osobností ze stejného domácího města pak nepochybně ovlivňuje lokální volbu. Prakticky tak dochází k rozmělnění sousedského efektu mezi více domácími kandidáty, což nevyhnutelně vede k poklesu jejich volebních zisků v domácí obci.

Nejsilnější podpora lokálních kandidátů v domácí obci nejmenší velikosti se evidentně projevuje i při zohlednění celkového zisku hlasů z volebního obvodu (viz graf 3). Domácí kandidáti ze skupiny nejmenších obcí získávají 5,7krát

²⁸ Ve sledovaném souboru 688 domácích kandidátů z velkých měst s 10 000 a více registrovanými voliči muselo 70 % z nich čelit v domácím městě více než jednomu protikandidátovi, tzn. z jednoho města usilovali o mandát tři a více domácích kandidátů.

Graf 3. Poměr zisků kandidátů v prvním kole voleb v domácích/okolních/ostatních obcích vůči ziskům z celého obvodu dle velikostní kategorie domácí obce (1996–2011)

Zdroj: Volební server ČSÚ, www.volby.cz a vlastní výpočet.

vyšší podporu, než je jejich průměrný zisk hlasů v celém obvodě. Relativně silný sousedský efekt je identifikován i v další kategorii obcí od 1000 do 4999 voličů, ve kterých kandidáti získávají přibližně třikrát více hlasů vůči průměrnému zisku hlasů z celého obvodu. Sestupná tendence podpory domácího kandidáta končí u kategorie největších měst, ve kterých domácí kandidáti získávají navíc o 27 % hlasů, než představují jejich průměrné zisky v celém volebním obvodě.

Za povšimnutí jistě stojí i fakt, že průměrné zisky hlasů kandidátů ve skupině okolních obcí a skupině ostatních obcí nesledují tendenci nepřímé úměry mezi volební podporou kandidátů a velikostí jejich domácí obce. Zisky hlasů ve všech velikostních kategoriích obcí se blíží celkovému průměru hodnot ve výši 17,1 % hlasů v okolních obcích a 14,5 % hlasů v ostatních obcích. Nejnižší podporu ve skupině ostatních obcí ze všech dokonce získávají kandidáti z domácí obce nejmenší velikosti. Tato zjištění korespondují s předchozími výsledky a předpoklady. Jakkoli je v nejmenších obcích lokální podpora domácího kandidáta nejsilnější, za hranicemi obce už tento kandidát není schopen přilákat dostatečné množství voličů. Prudký pokles hlasů ve zbytku volebního obvodu pravděpodobně přináší neznalost takového kandidáta mezi ostatními voliči. Naopak s rostoucí velikostí domácího města roste i schopnost kandidáta oslovit voliče ze vzdálenějších míst

volebního obvodu.²⁹ Domácí kandidáti z obce spadající do kategorie největších měst získávají ve skupině ostatních obcí jen o 9 % hlasů méně vzhledem k celkovému zisku hlasů v obvodě. U ostatních kandidátů, jejichž domácí obec má méně než 10 000 voličů, propad hlasů v rámci skupiny ostatních obcí narůstá a pohybuje se v intervalu 12 % až 18 % hlasů vůči ziskům v celém obvodě.

Voličova preference domácího kandidáta se potvrzuje i z hlediska vítězného umístění kandidáta ve své domácí obci. Téměř 40 % z 1138 kandidátů s bydlištěm v obvodě své kandidatury dokázalo v domácí obci obsadit první místo. Nejvyšší podíl „domácích vítězů“ se opět projevuje v obcích nejmenší velikosti, ve kterých dosahuje až ke třem čtvrtinám kandidátů. Postupně klesající podíl takovýchto kandidátů lze opět sledovat s rostoucí velikostí obce. Ve městech největší kategorie dosahuje počet „domácích vítězů“ jedné čtvrtiny ze všech tamních kandidátů.³⁰

Jak již bylo zmiňováno, stranické složení Senátu po celou dobu jeho existence vykazuje poměrně silnou tendenci vítězství kandidátů s podporou silné politické strany, ať už na celostátní (především ODS a ČSSD) či na lokální úrovni (především KDU-ČSL) [Lebeda 2011]. Z tohoto důvodu je vhodné sledovat intenzitu sousedského efektu u kandidátů do Senátu rozřazených dle politických stran.³¹ Z perspektivy stranické struktury lze konstatovat, že v rámci sledovaných 211 volebních soubojů nominovali své kandidáty nejčastěji komunisté, kteří si nenechali „utéct“ žádný z nich. V těsném závěsu za KSČM zůstala ODS, jejíž reprezentant chyběl pouze v jednom volebním klání.³² V pořadí třetí politickou stranou z hlediska četnosti kandidatury skončila ČSSD, která do voleb postavila 208 kandidátů. KDU-ČSL nominovala do voleb 107 kandidátů a v obdobném počtu se zapojilo i 108 nezávislých kandidátů. Při zohlednění vybraných politických stran se ukázalo, že kandidáti TOP 09+STAN a ODS nejčastěji nominují do senátních voleb kandidáty s domácí obcí v místě volebního obvodu, za který kandidují. V případě TOP 09+STAN se jednalo s výjimkou jednoho o všechny kandidáty, přičemž však nelze opomenout, že se tato strana do senátních voleb

²⁹ Je běžným faktem, že větší města pro venkovské obyvatele často představují místo zaměstnání, kontakt s úřady nebo širší nabídku služeb. Lze proto usuzovat, že dojíždění do města zvyšuje povědomost o tamním společensko-politickém dění právě mezi obyvateli, resp. voliči z širšího okolí.

³⁰ Při zohlednění zisku prvního nebo druhého místa v domácí obci celkově vzroste počet kandidátů téměř na 57 % případů ze všech domácích kandidátů. V nejmenších obcích dojde k navýšení podílu až na 88 % kandidátů umístěných na prvním či druhém místě v domácí obci, v kategorii největších obcí pak na 42 % kandidátů.

³¹ Mezi politické strany, které jsou v rámci textu rozebírány, byly zařazeny takové, které získaly od roku 1993 do současnosti zastoupení v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR bez ohledu na počet volebních období. Hlavní důraz je však kladen na politické strany, jež se na české politické scéně prosadily na více volebních obdobích v řadě, tzn. ODS, ČSSD, KSČM a KDU-ČSL.

³² Tento případ nastal v roce 2002 ve volebním obvodě č. 54 Znojmo. Kandidát ODS tehdy odstoupil z kandidátky v počátcích volební kampaně.

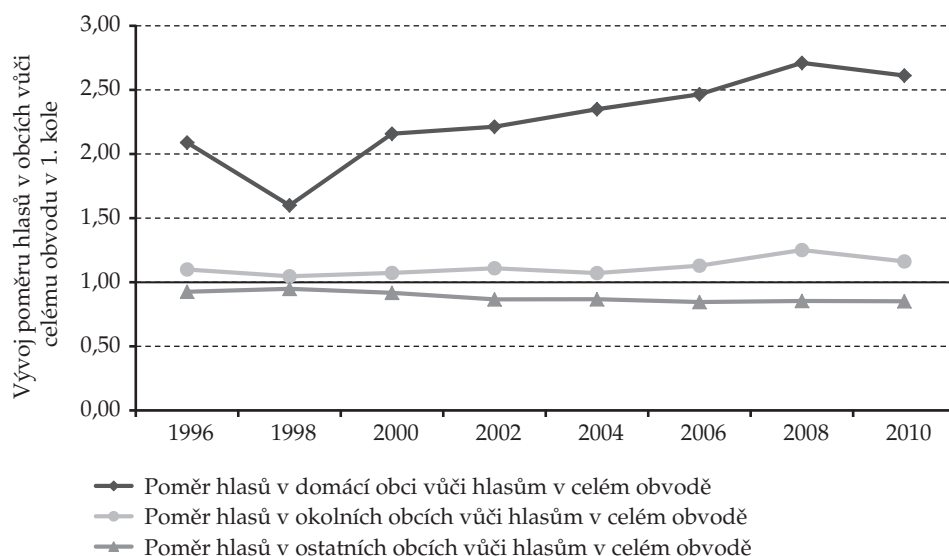
zapojila až od roku 2010 a celkem nominovala pouze 20 kandidátů.³³ Kandidáti nejsilnější pravicové strany ODS měli trvalé bydliště v místě jejich kandidatury téměř v 90 % případů. To nejsilnější strana na levici ČSSD vysílala do voleb domácí kandidáty s nižší intenzitou, ze všech nominovaných ČSSD bylo 80 % domácích kandidátů.

Podle průměrných zisků hlasů kandidátů v domácí obci, blízkém okolí a zbytku volebního obvodu asi není překvapivé zjištění, že nejvyšší hodnoty napříč celým volebním obvodem získávají kandidáti stabilních politických stran jako ODS, ČSSD, KSČM, KDU-ČSL a také kandidáti v době své existence silného uskupení Čtyřkoalice. Největší podporu jim přitom vyjadřují voliči v domácí obci, což odpovídá konceptu sousedského efektu. Při zohlednění zisku hlasů v celém volebním obvodě je však nezbytné konstatovat, že v případě kandidátů výše zmíněných stran (společně i kandidátů ODA) se lokální hlasování voličů v domácí obci projevuje podprůměrně, tzn. nedosahuje ani dvojnásobku získaných hlasů v celém obvodě. Kandidáti občanských demokratů získávají v domácí obci o třetinu hlasů více než v celém obvodě, sociální demokraté o 45 % hlasů více, komunisté přibližně o tři pětiny hlasů více a křesťanští demokraté o necelých 80 % hlasů více. Zcela opačná situace nastává u kandidátů menších a především neparlamentních stran či hnutí, jejichž celkové zisky hlasů jsou ovšem v drtivé většině nízké a jen ve výjimečných případech stačí na postup do druhého volebního kola, příp. na celkové vítězství.³⁴ U takových kandidátů je sousedský efekt identifikovatelný mnohem výrazněji, např. u reprezentantů US-DEU dosahují jejich zisky v domácí obci téměř 3,5násobku získaných hlasů v celém volebním obvodě. Zisky kandidátů SZ, nezávislých kandidátů či kandidátů VV se v domácí obci blíží trojnásobku celkového zisku hlasů v obvodě. Výrazně nižší intenzita projevů sousedského efektu u kandidátů zavedených a silných politických stran může ukazovat na významnost podpory relevantní politické strany na české politické scéně, která stimuluje rozhodování voličů bez ohledu na faktor vzdálenosti. Na druhé straně je nutné zohlednit limity analýzy sousedského efektu na základě poměru získaných hlasů v domácí obci vůči ziskům v celém volebním obvodě. Celkově vyšší hladina získaných hlasů těchto kandidátů jednoduše znemožňuje, aby kandidát násobil své zisky v domácí obci.³⁵ Sousedský

³³ Spolupráce TOP 09 a politického hnutí Starostové a nezávislí dává této koalici potenciál silného regionálního zakotvení. Zmíněný kandidát bez domácí obce v obvodě se zapojil do doplňovacích voleb v roce 2011, které byly vypsány po úmrtí senátora Jiřího Dienstbiera v obvodě č. 30 Kladno. Kandidátem za TOP 09+STAN byl starosta Kmetiněvsi, obce v geografické blízkosti Kladna (dříve náležející k okresu Kladno), která je ovšem zařazena do sousedního senátního obvodu č. 29 Litoměřice.

³⁴ Aktuálně Senátu dominuje 41 senátorů zvolených za ČSSD, za kterými následuje 25 senátorů zvolených za ODS, 6 zvolených za KDU-ČSL a 2 z KSČM. Pouze 7 senátorů bylo zvoleno za jiné politické strany či hnutí (Nestran., NSK, SOS, S.cz a TOP09+STAN).

³⁵ Průměrné zisky například kandidátů ODS jsou v rámci volebního obvodu rovny 30,5 % hlasů. Tito kandidáti proto nemohou v domácí obci dosáhnout na 3,4násobek hlasů, jako je tomu u kandidátů US-DEU, jelikož logicky nemohou překročit hranici 100% podpory.

Graf 4. Vývoj poměru zisků kandidátů v prvním kole v domácích/okolních/ostatních obcích vůči ziskům z celého obvodu v řádných volebních termínech (1996–2010)

Zdroj: Volební server ČSÚ, www.volby.cz a vlastní výpočet.

efekt vyjádřený poměrem získaných hlasů se pak vždy jeví jako méně významný. Odbourání této bariéry by umožnilo sledovat zisky domácího kandidáta skrze dlouhodobé průměrné zisky jeho politické strany v daném obvodě.³⁶

Při zohlednění jednotlivých volebních období se robustnost sousedského efektu příliš výrazně nelišila, přesto je možné sledovat její pozvolný nárůst. Toto zjištění je založeno pouze na výsledcích voleb, jež se uskutečnily jako volby řádné z důvodu vypršení funkčního období. Volební klání v mimořádných termínech totiž vykazují velice rozdílné výsledky, které jsou silně ovlivněny konkrétními podmínkami v obvodu.³⁷ S výjimkou druhých voleb v roce 1998 lze během času pozorovat mírné posilování sousedského efektu, který se projevuje zvyšujícím se poměrem zisků hlasů u kandidátů v domácí obci vůči jejich ziskům v celém volebním obvodě (viz graf 4). V rámci vymezeného okruhu okolních obcí se

³⁶ Problematika stranické příslušnosti kandidátů není předmětem této analýzy. Nicméně naznačuje další potenciální směr výzkumu, který by precizoval předkládaná zjištění.

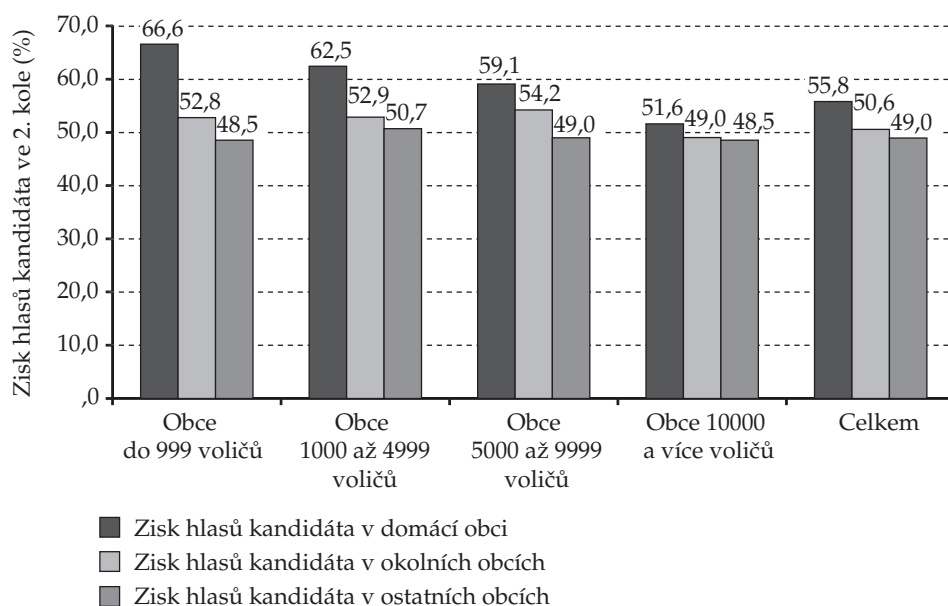
³⁷ Jelikož se mimořádné volby konaly maximálně ve dvou volebních obvodech v rámci jednoho kalendářního roku, je sousedský efekt sledován na velmi malém vzorku kandidátů. Výsledek pak může být snadno ovlivněn počtem domácích kandidátů, resp. počtem kandidátů bez trvalého bydliště v obvodě. Trefnou ukázkou tohoto případu jsou doplňovací volby v obvodě č. 5 Chomutov a č. 63 Přerov z roku 2007, ve kterých průměrné zisky kandidátů v domácí obci překračovaly trojnásobek hlasů z celého volebního obvodu. Nic-

sousedský efekt projevuje poměrně slabě a v průběhu času jeho vývoj stagnuje. Obdobná stabilita je pozorovatelná i ve zbytku volebního obvodu, kde kandidáti získávají přibližně o 12 % hlasů méně v porovnání s celkovými zisky za volební obvod. Příčina propadu intenzity sousedského efektu v roce 1998 je otázkou, jejíž odpovědí by mohla být tehdejší napjatá atmosféra nejen na politické scéně, ale v celé společnosti. Odlišná strategie voličů mohla být reakcí na uzavření tzv. opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS. Zvolené řešení vedoucí ke vzniku menšinové vlády sociálních demokratů mohlo v nadcházejících senátních volbách částečně odvést pozornost voličů od preferování domácích kandidátů směrem ke stranické volbě, jejímž prostřednictvím mohli voliči dávat najevo svůj postoj k tehdy aktuální politické situaci. V souvislosti s tímto vysvětlením automaticky vyvstává námitka, že i jiné senátní volby probíhaly v politicky neklidné až bouřlivé atmosféře. Ukázkovým příkladem jsou volby 2008, ve kterých čelila pravicová koalice nejen vlastním vnitřním problémům, ale rovněž ostré levicové kampani proti poplatkům ve zdravotnictví. V těchto volbách se naopak sousedský efekt projevil dokonce s nejvyšší intenzitou. Možné vysvětlení tohoto faktu lze hledat v četnosti opakování senátních voleb, prostřednictvím kterého došlo k ustálení volebního chování voličů. Přítomnost lokální osobnosti na kandidátním lístku se patrně pozvolna stává významnějším faktorem ovlivňujícím výběr budoucího senátora.

Analýza druhého volebního kola

S výjimkou dvou případů, ve kterých se kandidátům podařilo obdržet nadpoloviční většinu hlasů hned v prvním kole, bylo nutné uspořádat celkem 209 druhých volebních kol. Ze sledovaného souboru neuspělo ani nepostoupilo do druhého kola přesně 1000 kandidátů (viz tabulku 1). Z celkových 418 postupujících kandidátů měla drtivá většina (87,8 %) domácí obec ve volebním obvodu své kandidatury, tzn. sousedský efekt bylo možné sledovat u 367 domácích kandidátů. Nejčastěji jejich trvalé bydliště představovala města s 10 000 a více voliči, která byla domácími obcemi pro tři pětiny postupujících do druhého kola. S výrazně nižší frekvencí se ve druhém kole vyskytovali domácí kandidáti z menších měst a obcí, konkrétně 41 kandidátů z nejmenších obcí, 63 z obcí od 1000 do 4999 voličů a 32 z obcí od 5000 do 9999 voličů. Při rozdělení účastníků druhého kola na skupinu celkových vítězů voleb a skupinu poražených se vzhledem k převažujícímu zastoupení domácích kandidátů z hlediska četnosti domácích obcí žádný výraz-

méně v doplňovacích volbách 2011 v obvodě č. 30 Kladno získali kandidáti v domácí obci pouze o čtvrtinu hlasů více vůči ziskům z celého obvodu. V roce 2007 se totiž do voleb zapojili relativně silní domácí kandidáti, přičemž dva z nich se v každém z obvodů probodovali do druhého kola voleb a získali „doma“ silnou podporu. Na rozdíl od roku 2011, kdy na sebe strhnul velkou pozornost kandidát s bydlištěm mimo volební obvod, a proto byly zisky domácích kandidátů značně limitovány, a to včetně zisků v jejich domácí obci.

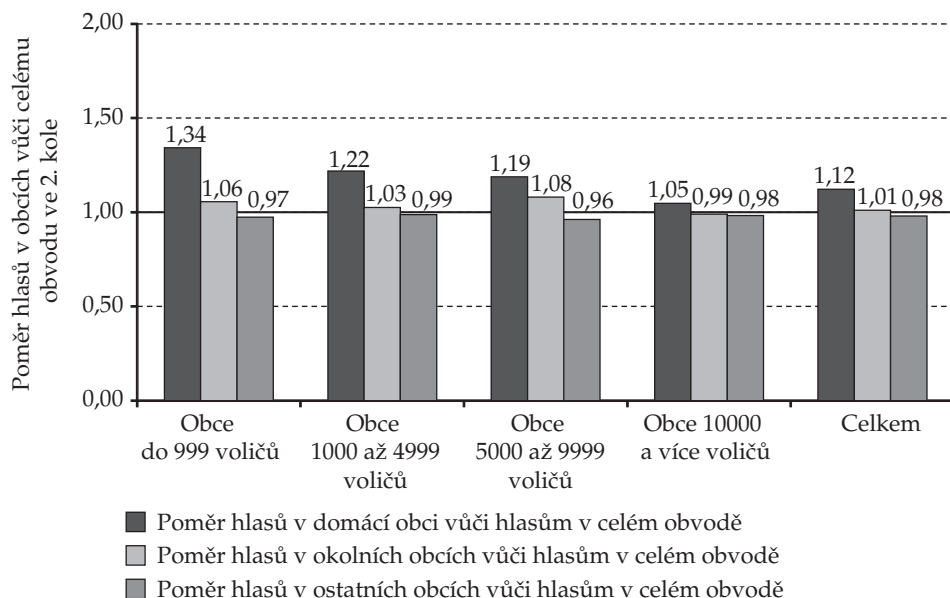
Graf 5. Průměrné zisky kandidátů ve druhém kole voleb v domácích/okolních/ostatních obcích dle velikostní kategorie domácí obce v % (1996–2011)

Zdroj: Volební server ČSÚ, www.volby.cz a vlastní výpočet.

nější rozdíl nemohl neprojevit. Přesto lze konstatovat, že nejčastěji disponovali trvalým bydlištěm v obvodě kandidatury takoví kandidáti, jež postoupili do druhého kola, ve kterém nakonec utrpěli porážku. Celkově se ve 26 případech vůči domácím kandidátům efektivně prosadili kandidáti bez domácí obce v obvodě. Četnost zastoupení domácích kandidátů postupujících do druhého kola potvrzuje, že pro voliče je prostorová blízkost kandidáta relevantním faktorem při rozhodování o udělení volebního hlasu.

Významnost sousedského efektu ve druhém volebním kole se při srovnání s prvním kolem jeví podstatně nižší, a to jak v celkovém průměru, tak napříč domácími obcemi všech velikostních kategorií. Průměrný zisk hlasů kandidátů v domácích obcích dosahuje k hodnotě 56 % hlasů, z hlediska poměru získaných hlasů v domácí obci vůči celému obvodu si kandidáti připisují „jen“ o 12 % hlasů více (viz graf 5 a 6). V blízkém okolí domácí obce se zisky hlasů kandidátů drží kolem 50% hranice a v podstatě odpovídají výši získaných hlasů v rámci volebního obvodu. Ve druhém volebním kole je ovšem třeba důrazněji upozornit na limity spojené s analyzováním sousedského efektu na základě poměru získaných hlasů v domácí obci vůči ziskům na úrovni volebního obvodu. Do výsledků

Graf 6. Poměr zisků kandidátů ve druhém kole voleb v domácích/okolních/ostatních obcích vůči ziskům z celého obvodu dle velikostní kategorie domácí obce (1996–2011)

Zdroj: Volební server ČSÚ, www.volby.cz a vlastní výpočet.

analýzy se s vysokou pravděpodobností promítá odlišný charakter druhého kola voleb, ve kterém je voličův výběr omezen výhradně na dvě osobnosti kandidátů.³⁸ Volební klání jsou navíc ve většině obcí vyrovnaná a vítězství založená na těsném poměru hlasů. Kandidáti ve druhém kole tak logicky dosahují celkově vyššího procentního zisku hlasů a mohou si jen stěží připisovat v domácí obci dvojnásobky nebo dokonce až pětinasobky hlasů, jako je tomu v prvním volebním kole. Z tohoto důvodu je nezbytné posuzovat intenzitu sousedského efektu ve druhém kole jiným měřítkem. „Bonus“ domácího prostředí ve výši 12 % hlasů v domácí obci vůči podpoře v celém obvodě lze proto ve druhém kole voleb považovat za zřetelný projev sousedského efektu.

³⁸ Giovanni Sartori popisuje tuto vlastnost dvoukolových systémů tak, že první kolo označuje za selekci, kdy dochází k omezení počtu kandidátů, aniž by byl určen konečný vítěz. Volič se přitom může rozhodovat volně dle svých preferencí. Druhé kolo, které nazývá elekci, už však voliči neposkytuje tak svobodný výběr, protože musí vybírat z omezeného seznamu kandidátů [Sartori 2001: 75–76]. Obdobně charakter volebních kol hodnotí i Pipa Norris, když první kolo přirovnává k hlasování srdcem a druhé kolo k racionálnímu hlasování hlavou [Norris 2004: 49].

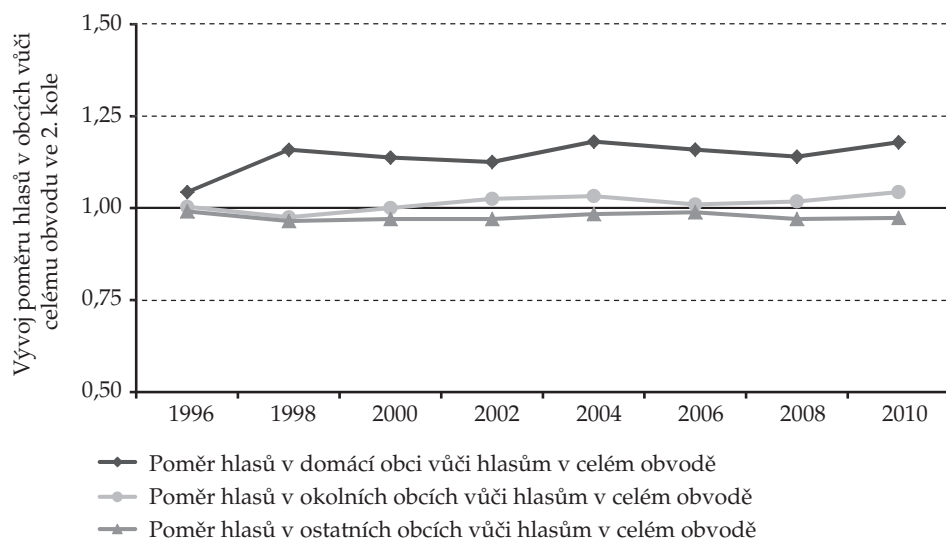
Podobně jako v prvním kole se lokální preference domácích kandidátů projevuje nejvýrazněji ve skupině nejmenších obcí. Ve druhém kole si zde domácí kandidáti připisují o třetinu hlasů více, než získávají v celém obvodu. S rostoucí velikostí domácí obce opět dochází k postupnému úbytku volební podpory tamních domácích kandidátů. V kategorii velkých měst se pak rozdíl mezi domácími obcemi a zbytkem volebního obvodu téměř smývá.

Při sledování kandidátů na základě jejich stranické příslušnosti, resp. stranické podpory lze konstatovat, že postoupit do druhého volebního kola se nejčastěji dařilo kandidátům ODS a následně kandidátům ČSSD. Za občanské demokraty nastoupilo do druhého kola celkem 173 kandidátů (16 z nich bez trvalého bydliště v příslušném volebním obvodu) a barvy sociální demokracie hájilo ve druhém kole celkem 116 kandidátů (20 z nich bez domácí obce). Při srovnání průměrných zisků kandidátů těchto dvou stran je evidentní, že sociální demokraté získávají vyšší procentní podporu nejen v domácích obcích, ale rovněž ve zbytku volebního obvodu. Zisky kandidátů ČSSD se drží nad 50% hranicí hlasů napříč celým volebním obvodem, zatímco občanští demokraté vyjma domácí obce získávají v průměru přibližně 45 % hlasů, což ostatně koresponduje s jejich úspěšností, resp. neúspěšností ve druhém volebním kole.³⁹ Relativně vysoký a navzájem si podobný počet kandidátů ve druhém kole reprezentoval KDU-ČSL (celkem 37 kandidátů, z toho dva bez domácí obce) a KSČM (celkem 31 kandidátů, z toho tři bez domácí obce). Právě u kandidátů těchto dvou politických stran lze sledovat prakticky analogické projevy jako u předchozí dvojice stran. Křesťanští demokraté se opírají o vyšší podporu v domácích obcích a průměrně získávají nadpoloviční většinu hlasů v obcích blízkého okolí i ve zbytku volebního obvodu, přičemž má tato podpora sestupnou tendenci. Naopak komunističtí kandidáti zaznamenávají vůči domácí obci výraznější pokles a ve zbytku volebního obvodu nezískávají více než 45 % hlasů. Neúspěch komunistických kandidátů ve druhém kole vychází především z mechanismu volebního systému. Jedním z efektů většinového systému s uzavřeným druhým kolem je penalizace kandidátů antisystémových stran. Bez ohledu na podporu v domácí obci je komunistický kandidát ve druhém kole postižen neschopností rozšířit svůj elektorát z kola prvního, který jen ve výjimečných případech dostahuje na celkové vítězství. Rozdíly ve významnosti sousedského efektu mezi jednotlivými politickými stranami se ve druhém kole voleb prakticky neprojevují. U všech sledovaných stran je sousedský efekt v domácí obci nepříliš výrazný, v obcích blízkého okolí není téměř pozorovatelný.

Při sledování vývoje intenzity projevů sousedského efektu během řádných volebních termínů nedochází ve druhém kole senátních voleb k žádným relevantním výkyvům. Míra preference domácího kandidáta si v rámci domácí obce, okolních i ostatních obcí konstantně udržuje tvar blížící se třem rovnoběžným přímkám (viz graf 7). Kandidáti zpravidla získávají v domácích obcích přibližně

³⁹ Více ke schopnosti kandidátů postupovat do druhého volebního kola a rovněž v něm zvítězit např. viz [Lebeda, Malcová, Lacina 2010; Lebeda 2011].

Graf 7. Vývoj poměru zisků kandidátů ve druhém kole v domácích/okolních/ostatních obcích vůči ziskům z celého obvodu v řádných volebních termínech (1996–2010)

Zdroj: Volební server ČSÚ, www.volby.cz a vlastní výpočet.

o 15 % hlasů více, než činí jejich celkové zisky ve volebním obvodě. Lze proto konstatovat, že sousedský efekt je v domácích obcích kandidátů oproti prvnímu kolu méně výrazný, a to velmi pravděpodobně z výše zmíněných důvodů, a v průběhu řádných voleb se opakovaně vyskytuje. Jedinou výjimkou jsou první ustavující volby v roce 1996, kdy se do druhého volebního kola lokální volba domácích kandidátů prakticky vůbec nepromítla. Takové chování voličů je poněkud překvapivé, protože není v souladu s prvním kolem voleb roku 1996, ve kterém získávali kandidáti ve své domácí obci více než dvojnásobnou podporu v porovnání se zisky z celého volebního obvodu. Důvodem relativně významné změny strategie voličů by opět mohla být tehdejší politická situace a rovněž nezkušenost voličů s volebním systémem. Po prvním kole zaznamenali velký úspěch kandidáti ODS, kterým se podařilo postoupit do druhého kola v drtivé většině volebních obvodů. Výrazný pokles lokální volby kandidátů je proto pravděpodobně reakcí na následující veřejnou výzvu představitelů všech ostatních politických stran, aby jejich voliči ve druhém kole přišli podpořit jakéhokoli protikandidáta v duelu s občanským demokratem. K této výzvě se připojili dokonce i křesťanští demokraté, kteří byli partnerem ODS a ODA v koaličním vládním kabinetu. Jelikož se jednalo o první volby do Senátu, nemohla být z principu ustálena strategie voličů. Veřejný apel předsedů politických stran tedy mohl posunout pozornost voličů k rozhodování se podle stranického klíče.

Volební účast

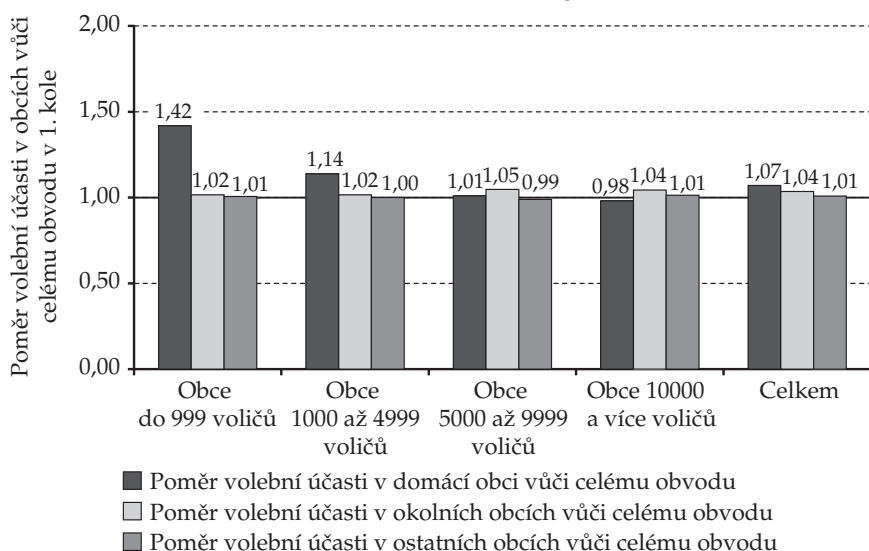
Na základě dosavadních analýz byl potvrzen teoretický předpoklad, že kandidatura domácího kandidáta zvyšuje v příslušné lokalitě volební účast [Rice, Macht 1987: 260; Bowler, Donovan, Snipp 1993: 474; Gimpel et al. 2008: 235]. V rámci českých senátních voleb je volební účast již tradičně velmi nízká, přičemž její další propady pokračují ve druhém kole.⁴⁰ V prvních kolech volebních klání se voleb do Senátu průměrně účastní přibližně 37 % registrovaných voličů, přičemž rozdíly mezi domácí obcí, blízkým okolím a zbytkem volebního obvodu nejsou příliš výrazné. Odlišně se chovají pouze voliči z nejmenších obcí. Tamní volební účast v domácí obci překračuje hranici 50 % a vzhledem k celkové volební účasti v obvodě je o více než dvě pětiny vyšší (viz graf 8). S rostoucí velikostí domácí obce však míra volební účasti poměrně razantně klesá.

Ve druhém kole se do volebních místností průměrně dostavuje už jen zhruba čtvrtina oprávněných voličů. Analogicky s prvním volebním kolem se rozdíly ve volební účasti mezi domácí obcí a zbytkem volebního obvodu zřetelněji projevují v obcích velikostní kategorie do 999 voličů. Ve druhém kole se v nejmenších domácích obcích k volbám dostavuje necelých 34 % voličů, zatímco ve zbytku volebního obvodu dosahuje volební účast na 26 %. Vzhledem k volební účasti celého obvodu volí v kategorii nejmenších domácích obcí o třetinu voličů více, v okolních a ostatních obcích se už žádný rozdíl neprojevuje (viz graf 9). Obdobný pokles volební účasti s rostoucí velikostí domácí obce, který se ukazuje v prvním kole, je možné v pozvolnější variantě sledovat i ve druhém kole voleb. Lze konstatovat, že kandidatura lokální osobnosti má určitý vliv na míru volební účasti pouze v nejmenších domácích obcích. Zapojení domácího kandidáta do senátních voleb je pro tamní voliče patrně takovou událostí, která dokáže přivést do volebních místností i ty voliče, kteří by se za jiných okolností voleb nezúčastnili.

Vývojově je míra volební účasti v řádných senátních volbách relativně proměnlivá, a to především v prvním kole voleb. Překvapivý je zejména její vývoj v rámci domácí obce vzhledem k celému volebnímu obvodu, kdy dochází ke značnému kolísání včetně propadů pod hodnotu volební účasti ve zbytku volebního obvodu. Relativní poklesy v poměru volební účasti jsou nejvýraznější v domácích obcích v letech 1998, 2006 a 2010, nicméně i v letech 2000 a 2008 se blíží hladině volební účasti v okolních a ostatních obcích (viz graf 10). Jelikož je volební účast ovlivňována skutečností, zda senátní volby probíhají samostatně, či jsou vypsány ve shodném termínu s jiným typem voleb [Lebeda, Malcová, Lacina 2010: 59; Lebeda 2011: 258], je třeba zohlednit právě přítomnost či nepřítomnost souběhu voleb s komunálními nebo krajskými volbami. První kolo voleb do Senátu je téměř pravidelně vypisováno ve společném termínu s volba-

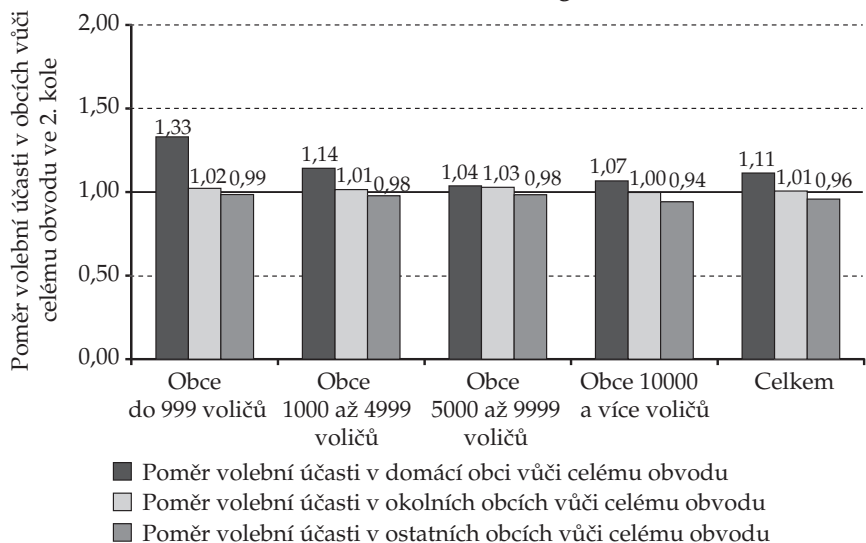
⁴⁰ Podrobnější informace k problematice volební účasti v senátních volbách např. viz [Lebeda, Malcová, Lacina 2010].

Graf 8. Poměr volební účasti v prvním kole voleb v domácích/okolních/ostatních obcích vůči celému obvodu dle velikostní kategorie domáčí obce (1996–2011)

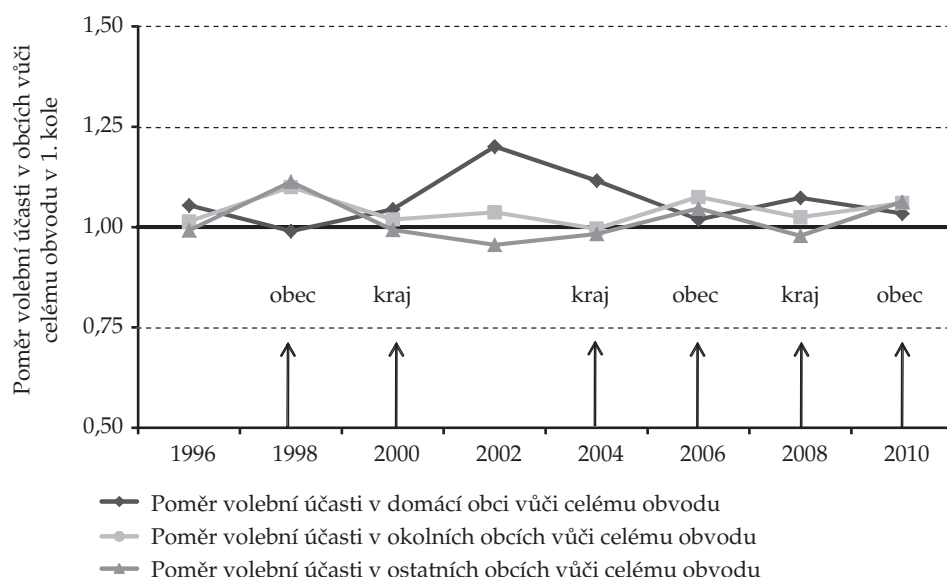

Zdroj: Volební server ČSÚ, www.volby.cz a vlastní výpočet.

Graf 9. Poměr volební účasti ve druhém kole voleb v domácích/okolních/ostatních obcích vůči celému obvodu dle velikostní kategorie domáčí obce (1996–2011)

Zdroj: Volební server ČSÚ, www.volby.cz a vlastní výpočet.

Graf 10. Vývoj poměru volební účasti v prvním kole v domácích/okolních/ostatních obcích vůči celému obvodu v řádných volebních termínech (1996–2010)

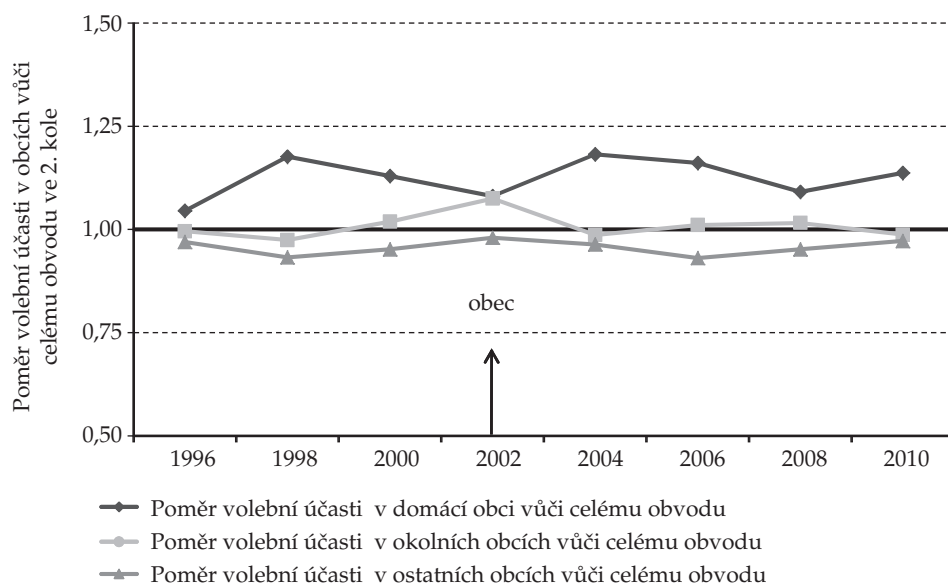
Zdroj: Volební server ČSÚ, www.volby.cz a vlastní výpočet.

Poznámka: Hesla „obec“ a „kraj“ označují senátní volby, které se konaly ve stejném termínu jako volby do obecních zastupitelstev nebo volby do krajských zastupitelstev.

mi do obecních či krajských zastupitelstev. Výjimkou byly jen volební roky 1996 a 2002.⁴¹ Při souběhu voleb je nutné přihlídnout k faktu, že se vlivem zvýšené volební účasti na úrovni celého volebního obvodu projeví poměr volební účasti v domácnosti jako nižší. Zjištěné rozdíly jsou ovšem natolik výrazné, že umožňují spekulovat o existenci vztahu mezi volební účastí a sousedským efektem v kontextu přítomnosti či nepřítomnosti souběhu různých typů voleb. Výraznější propad volební účasti v domácích obcích vůči celému obvodu vyniká při souběhu senátních voleb s komunálními volbami, v mírnější formě při souběhu s volbami krajskými. Naopak v prvním kole, které v roce 2002 proběhlo samostatně, je účast v domácnosti v poměru k průměru volební účasti v celém obvodu nejvyšší. Tato zjištění naznačují, že v případě konání samostatného volebního kola se sousedský efekt projevuje bez dalších vlivů. Naopak při souběhu voleb dochází k ovlivnění motivace voličů dalšími faktory. Při souběhu s volbami do zastupitelstev obcí se přitom toto „zkreslení“ voličských motivací a úvah projevuje ve větší intenzitě,

⁴¹ První ustavující volby v roce 1996 proběhly zcela samostatně, v roce 2002 bylo s komunálními volbami „svázáno“ druhé senátní kolo.

Graf 11. Vývoj poměru volební účasti ve druhém kole v domácích/okolních/ostatních obcích vůči celému obvodu v řádných volebních termínech (1996–2010)

Zdroj: Volební server ČSÚ, www.volby.cz a vlastní výpočet.

Poznámka: Heslo „obec“ označuje senátní volby, které se konaly ve stejném termínu jako volby do obecních zastupitelstev.

než je tomu v případě voleb do zastupitelstev krajů.⁴² Voliči v domácích obcích jako by „zapomínali“ na svého kandidáta do Senátu a poukazovali na to, že pro ně větší roli hraje právě volba zastupitelů obce, v menší míře pak zastupitelstev krajů.

Ve druhém kole se vývoj volební účasti v rámci řádných volebních termínů jeví poněkud „klidněji“, což je možná dané právě konáním volebních kol bez souběhu s jinými volbami, s výjimkou roku 2002. Voliči ze skupiny ostatních obcí se voleb účastní stabilně podprůměrně v porovnání s celkovou volební účastí v obvodě a voliči ze skupiny okolních obcí se udržují na průměrné míře volební účasti v celém obvodě (viz graf 11). Nejčastěji chodí k druhému kolu senátních voleb voliči z domácích obcí kandidáta, přičemž se k volbám dostaví přibližně o 15 % voličů více, než činí volební účast v celém obvodě. Výkyv z tohoto trendu přináší volební rok 2002, kdy proběhlo druhé volební kolo společně s volbami do obecních zastupitelstev a kdy se míra volební účasti v domácích obcích vyrovnala

⁴² V souvislosti s touto problematikou se otevírá prostor pro další výzkum a hledání nových souvislostí, příp. pro teoretickou inovaci.

míře volební účasti v okolních obcích. I v tomto případě je třeba zohlednit zvýšenou volební účast napříč volebními obvody. Zároveň však tento pokles volební účasti v domácích obcích koresponduje s naznačeným předpokladem ovlivnění motivace voličů dalšími faktory v případě souběhu volebního kola do Senátu s jiným typem voleb.

Závěr

Středem zájmu předložené analýzy byly volby do Senátu v ČR z perspektivy mikroúrovně volebního obvodu. Analýza se zaměřila na lokální aspekt podpory jednotlivých kandidátů do Senátu z hlediska jejich domácí obce v období let 1996 až 2011. Skutečnost, že kandidát usiluje o mandát ve volebním obvodě, ve kterém má registrováno trvalé bydliště, se ukázala jako významný atribut úspěšnosti kandidátů na post senátora.

Rozčlenění volebních obvodů na obec trvalého bydliště neboli domácí obec, okolní obce v sousedství a ostatní obce ve zbytku volebního obvodu přineslo zjištění, která potvrdila existenci sousedského efektu v českých senátních volbách. V prvním volebním kole získávali kandidáti v domácí obci průměrně více než dvojnásobek hlasů oproti jejich ziskům v celém volebním obvodě. Nejvýrazněji se přitom lokální preference domácích kandidátů projevila v nejmenších obcích (tj. v obcích s nejvýše 999 voliči), kde domácí kandidáti obdrželi dokonce 5,7krát více hlasů v porovnání se zisky z celého volebního obvodu. Domácího kandidáta nejvíce „oceňovali“ voliči z venkovských obcí, ve kterých je díky velmi malému počtu obyvatel vysoce pravděpodobná jejich vzájemná známost a osobní kontakt. Kandidatura domácího kandidáta na funkci senátora patrně představuje pro místní voliče natolik jedinečnou a významnou událost, že se lokální preference stávají jednou z hlavních determinant volebního rozhodování. Významnost sousedského efektu pak upadala v závislosti na rostoucí velikosti obce. Ve velkých městech s 10 000 a více voliči získávali domácí kandidáti přibližně o čtvrtinu hlasů více, než tvořily jejich průměrné zisky v celém volebním obvodě. Vztah nepřímé úměry mezi velikostí domácí obce a úspěšností kandidáta v domácí obci potvrdila i četnost umístění kandidáta na prvním, resp. prvním a druhém místě v domácí obci. Lze tedy konstatovat, že v prvním kole senátních voleb se sousedský efekt nejvýznamněji projevoval v domácích obcích s nízkým počtem obyvatel. S rostoucím počtem populace pak jeho relevance postupně klesala.

Ve druhém volebním kole vykazoval sousedský efekt v podstatě analogické projevy. Vzhledem k odlišnému charakteru druhého kola voleb, ve kterém si konkurují výhradně dva protikandidáti, je obtížné porovnávat jeho intenzitu s výsledky analýzy prvního kola. V rámci volebního obvodu se kandidáti rovněž opírali o nejvyšší podporu ve své domácí obci a průměrně si v ní připisovali necelých 56 % hlasů. I v případě druhého kola se potvrdil vztah nepřímé úměry mezi významností sousedského efektu a velikostní kategorií obce. V domácích

obcích nejmenší velikosti získávali kandidáti o třetinu hlasů více než ve zbytku volebního obvodu. V domácích obcích z kategorie větších obcí a měst opět docházelo k postupnému poklesu projevů lokální volby. Kandidáti v domácích městech s minimálně 10 000 voliči získávali vzhledem k celému obvodu „bonus“ v podobě 5 % hlasů.

V průběhu sledovaných volebních let, tj. od ustavujících voleb 1996 do dubna 2011, se významnost sousedského efektu příliš výrazně nelišila. V prvním kole přesto lze identifikovat jistý vývoj směrem k mírnému posilování lokální volby v domácí obci kandidátů. Ve druhém kole se intenzita sousedského efektu ani v domácí obci kandidátů, ani v okolních obcích v podstatě neměnila a držela se na konstantních hodnotách.

Analýza míry volební účasti přinesla částečné potvrzení předpokladu o navýšení počtu voličů v těch obcích, ve kterých kandiduje místní osobnost. Přítomnost domácího kandidáta ve volbách do Senátu měla vliv na míru volební účasti pouze v domácích obcích menší velikosti, konkrétně v kategoriích obcí do 999 voličů a v nižší míře i obcí od 1000 do 4999 voličů. Ve zbytku volebního obvodu stejně jako ve větších domácích městech se volební účast držela na tradičně nízkých hodnotách, a to jak v prvním, tak ve druhém volebním kole. Při sledování míry volební účasti během řádných volebních termínů v letech 1996 až 2010 byl identifikován relativně proměnlivý vývoj v prvním kole voleb. Výkyvy ve volební účasti, ke kterým docházelo především v domácích obcích kandidátů, patrně souvisely s přítomností či nepřítomností souběhu volebního kola s jiným typem voleb. Podle zjištěných hodnot nebyla při současném průběhu senátních voleb s komunálními či krajskými volbami patrná zvýšená participace voličů v domácích obcích. Na rozdíl od prvního kola se volební účast ve druhém kole projevila v průběhu let poněkud stabilněji. Voliči v domácích obcích přišli místního kandidáta opakovaně podpořit ve druhém kole častěji než voliči ze zbytku volebního obvodu. Výraznější výkyv z tohoto trendu přinesly volby 2002, které jako jediné probíhaly souběžně s volbami do obecních zastupitelstev. Potenciální souvislosti a vztahy mezi volební účastí a sousedským efektem v kontextu souběhu senátních voleb s volbami jiného typu lze z pozice této analýzy pouze domýšlet, mohou se však stát podnětným námětem pro další výzkum.

KAROLÍNA MALCOVÁ studuje doktorský program politologie na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, v rámci kterého se zaměřuje na problematiku volebních systémů, voleb a volebního chování (především ve vztahu k Senátu PČR). Rovněž se věnuje tématu lokální politiky a fungování místních samospráv v evropských zemích.

Literatura

- Aspin, Larry T., William K. Hall. 1989. „Friends and Neighbors Voting in Judicial Retention Elections: A Research Note Comparing Trial and Appellate Court Elections.“ *The Western Political Quarterly* 42 (4): 587–596.
- Baumann, Zachary, Jonathan Winburn. 2009. „Friends and Neighbors' without the Party: Examining the Influence of Geography in Gubernatorial Primaries.“ Příspěvek přednesený na konferenci *Annual Southern Political Science Association Conference*. New Orleans, 7.–10. 1. 2009.
- Bowler, Shaun, Todd Donovan, Joseph Snipp. 1993. „Local Sources of Information and Voter Choice in State of Elections: Microlevel Foundations of the „Friends and Neighbors' Effect.“ *American Politics Research* 21 (4): 473–489.
- Disarro, Briand, Jillian Barber, Tom W. Rice. 2007. „The Home State Effect in Presidential Elections: Advances in the Study of Localism.“ *Presidential Studies Quarterly* 37 (3): 558–566.
- Garand, James C. 1988. „Localism nad Regionalism in Presidential Elections: Is There a Home State or Regional Advantage?“ *The Western Political Quarterly* 41 (1): 85–103.
- Gimpel, James G., Kimberly A. Karnes, John McTague, Shanna Pearson-Merkowitz. 2008. „Distance-Decay in the Political Geography of Friends-and-Neighbors Voting.“ *Political Geography* 27: 231–252.
- Glassner, Martin Ira, Chuck Fahrner. 2004. *Political Geography*. Hoboken: Wiley.
- Chytilík, Roman. 2005a. „České senátní volby. Podněty, výsledky, alternativy.“ Pp. 105–115 in Břetislav Dančák, Petr Fiala, Vít Hloušek (eds.). *Europeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Brno: MPU MU.
- Chytilík, Roman. 2005b. „Volby 2004 a strategické účinky volebních systémů.“ *Středoevropské politické studie* 6 (1): 13–25.
- Johnston, R. J., Derek Gregory, Geraldine Pratt, Michael Watts (eds.). 2000. *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Blackwell.
- Johnston, Ron, Kelvin Jones, Rebecca Sarker, Simon Burgess, Carol Propper, Anne Bolster. 2004. „Party Support and the Neighbourhood Effect: Spatial Polarisation of the British Electorate, 1991–2001.“ *ESRC Research Methods Programme Working Paper* 4. Manchester: The University of Manchester.
- Johnston, Ron, Carol Propper, Simon Burgess, Rebecca Sarker, Anne Bolster, Kelvin Jones. 2005. „Spatial Scale and the Neighbourhood Effect: Multinomial Model of Voting at Two Recent British General Elections.“ *British Journal of Political Science* 35 (3): 487–514.
- Key, V. O. Jr. 1949. *Southern Politics in State and Nation*. New York: Alfred P. Knopf.
- Kostecký, Tomáš. 1993. „Volby očima geografa.“ Pp. 167–186 in Luděk Sýkora (ed.). *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK.
- Lebeda, Tomáš. 2011. „Dopady dvoukolového většinového systému na reprezentaci stran v českém Senátu.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47 (2): 243–271.
- Lebeda, Tomáš, Klára Vlachová, Blanka Řeháková. 2009. *První volby do Senátu. Analýza voleb do Senátu Parlamentu České republiky v roce 1996*. Sociologické studie / Sociological Studies 09:01. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Lebeda, Tomáš, Karolína Malcová, Tomáš Lacina. 2009. *Volby do Senátu 1996 až 2008*. Sociologické studie / Sociological Studies 09:10. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Lewis-Beck, Michael S., Tom W. Rice. 1983. „Localism in Presidential Elections: The Home State Advantage.“ *American Journal of Political Science* 27 (3): 548–556.

- MacAllister, Iain, R. J. Johnston, C. J. Pattie, H. Tunstall, D. F. L. Dorling, D. J. Rossiter. 2001. „Class Dealignment and the Neighbourhood Effect: Miller Revisited.“ *British Journal of Political Science* 31 (1): 41–59.
- Marsh, Michael. 2002. „Electoral Context.“ *Electoral Studies* 21 (2): 207–217.
- Mixon, Franklin G., Matthew Tyrone. 2004. „The ‚Home Grown‘ Presidency: Empirical Evidence on Localism in Presidential Voting, 1972–2000.“ *Applied Economics* 36 (16): 1745–1749.
- Norris, Pippa. 2004. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Painter, Joe, Alex Jeffrey. 2009. *Political Geography: An Introduction to Space and Power*. Los Angeles: SAGE.
- Pattie, Charles, Ron Johnston. 2001. „Talk as a Political Context: Conversation and Electoral Change in British Elections, 1992–1997.“ *Electoral Studies* 20 (1): 17–40.
- Rice, Tom W., Alisa A. Macht. 1987. „The Hometown Advantage: Mobilisation or Conversion?“ *Political Behavior* 9 (3): 257–262.
- Sartori, Giovanni. 2001. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Simiyu, Romborah. 2010. „Politics of Residency, Friends and Neighbors Effect, and Voting Patterns in Kwanza Constituency, Kenya, 1988–2000.“ *African Geographical Review* 29 (1): 37–61.
- Taylor, Peter J. 1993. *Political Geography. World-Economy, Nation-State and Locality*. 3rd ed. New York: Longman Scientific & Technical.

Prameny

- Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992, ústavní zákon č. 1/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb., 395/2001 Sb. a 515/2002 Sb.
- Zákon č. 247/1995 Sb. ze dne 27. září 1995, o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů.

Internetové zdroje

- CB klub Ostrava. Člen České asociace klubů CB. Dostupné z: <<http://www.volny.cz/cbov>>.
- Český statistický úřad. Volební server. Dostupné z: <<http://www.volby.cz>>.
- Český statistický úřad. Dostupné z: <<http://www.czso.cz>>.
- Ministerstvo vnitra. Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz>>.
- Senát Parlamentu ČR. Dostupné z: <<http://www.senat.cz>>.